

Vilniaus Universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

EVELINA SKRABUTĖNAITĖ
II kurso studentė

HIDŽABAS EUROPOJE: TARP TAPATYBĖS IR EUROPIETIŠKO KONTEKSTO

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė – dr. Ieva Koreivaitė

Vilnius, 2022

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....

(data)

.....

(v., pavardė) (parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

(data)

.....

(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....

(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Skrabutėnaitė E. Hidžabas Europoje: tarp tapatybės ir europietiško konteksto: Tarptautinių santykių ir diplomatijos specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė dr. I. Koreivaitė. – V., 2022 – 59 p.

Reikšminiai žodžiai: hidžabas, tapatybė, identitetas, religija, kultūra, islamas, musulomai Europoje, moterų vaidmuo, kolektyvinis identitetas, savęs atskyrimas, sekuliarizmas, salafizmas, revaivalizmas.

Šiame darbe nagrinėjami musulmonių moterų pasirinkimą dėvėti hidžabą Europoje lėmę veiksniai. Atliekiant tyrimą siekiama išsiaiškinti, ar musulmoniškas hidžabas europinėse priimančiose visuomenėse yra dėvimas dėl radikalios islamistinės pasaulėvokos.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas *Hidžabas Europoje: tarp tapatybės ir europietiško konteksto* yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Vardas, pavardė
Evelina Skrabutėnaitė

(parašas)

TURINYS

ĮVADAS	6
I. HIDŽABO TIPOLOGIZACIJA IR SAMPRATA.....	9
1. Kas yra hidžabas?	9
2. Hidžabo tipai	11
3. Revaivalistinis požiūris į hidžabą	13
4. Salafizmo ideologija	15
II. HIDŽABAS EUROPOJE	18
1. Hidžabo iššūkis dominuojančiai religinei bendruomenei Europoje	18
2. Hidžabo draudimas Europos valstybėse	19
3. Hidžabo samprata per islamiškojo feminizmo prizmę.....	21
III. HIDŽABO DĖVĖJIMO MOTYVACIJOS PRIELAIIDOS	23
1. Hidžabo siejimas su religine prievole	23
2. Hidžabas kaip kultūrinės tapatybės dalis	24
3. Hidžabas kaip pasipriešinimo stereotipams priemonė	25
4. Hidžabas, padedantis apsisaugoti ir išlikti	27
5. Nesavarankiškas pasirinkimas dėvėti Hidžabas.....	28
6. Hidžabas kaip stiliaus išraiška	29
7. Nominalių musulmonų įtaka hidžabo dėvėjimo klausimu.....	31
IV. HIDŽABO DĖVĖJIMO MOTYVŲ ANALIZĖ EUROPOJE.....	32
1. Hidžabo draudimo fenomenas Europoje.....	34
2. Prancūzijos atvejis	35
3. Hidžabas Belgijoje	38
4. Hidžabo fenomenas Vokietijoje.....	41
5. Jungtinės Karalystės atvejis	43
6. Hidžabas Turkijoje.....	46
IŠVADOS	50
LITERATŪROS SĄRAŠAS	53
SUMMARY	58

IVADAS

Darbo aktualumas ir problema

Per pastaruosius dvidešimt metų, nuo pat 2001 m. Rugsėjo 11-osios, musulmonų bendruomenė visame pasaulyje susidūrė su daugybe iššūkių, susijusių su jų socialinio, religinio bei kultūrinio patikimumo klausimu. 9/11 teroristiniai išpuoliai iš esmės pakeitė nemusulmoniškosios visuomenės požiūrį į musulmonų bendruomenę. Ypatingas dėmesys yra nukreipiamas į musulmonės moteris, kurios nuolat patiria įvairią diskriminaciją dėl dėvimos musulmoniškos aprangos – hidžabo, įskaitant atvejus, kai joms būdavo bandoma nuimti hidžabą viešoje vietoje. Ši problema tapo pakankamai opia įvairiose pasaulio vietose, įskaitant ir Europą. Musulmonės moterys neretai susiduria ne tik su lyties, rasės, etninės kilmės, kultūros ar religijos stigmatizavimu, tačiau taip pat ir su musulmoniškos aprangos. Taip nutinka todėl, kad priimančios europinės visuomenės priskiria hidžabui reikšmes, kurių jis dažnai neturi. Dėl šių priežasčių hidžabo klausimas tampa ypač aktuali, kadangi viešoje erdvėje vyrauja daugybė įvairiausių diskusijų bei nesusipratimų mėginant paaiškinti hidžabo fenomeną.

Neretai, hidžabo dėvėjimo siejimas su religine prievole yra klaidinantis, kadangi europinis kontekstas pakeitė motyvacijos dėvėti hidžabą turinį. Pastangos įveikti kultūrinę ir religinę radikalizaciją (šiuo atveju, pilno, Vidurio Rytams revaivalistiniu laikotarpiu būdingo hidžabo) turi eiti greta žinojimo, dėl kokių priežasčių moterys musulmonės renkasi dėvėti hidžabą priimančiose sekuliariose europinėse visuomenėse. Iš to kyla probleminis klausimas: ar musulmoniškasis hidžabas europinėse priimančiose visuomenėse yra dėvimas dėl radiklios islamistinės pasaulėvokos?

Atsakyti į šį klausimą svarbu, nes daugelis musulmonių moterų susiduria su islamofobija, visuomenėje nuolat kyla įtampą keliančios situacijos, kuomet daugelis musulmonių moterų, dėvinčių hidžabą, dalijasi sustiprėjusiais baimės ir nerimo jausmais dėl to, kad yra matomos, atpažįstamos bei smerkiamos viešumoje. Islamofobijos padariniai ypač atsiliepia musulmonių moterų gyvenime. Visuomenėje pasėta baimė ir neapykanta musulmonams, tampa įrankiu, diskriminuojančiu musulmonės moteris. Neabejotinai, hidžabo dėvėjimo motyvacijos supratimui reikalingas kultūrinis sąmoningumas bei išprusimas, o kultūrinis neišprusimas tampa viena iš saugumizacijos priežasčių, o tai tik skatina stigmatizuojamų žmonių frustraciją ir radikalizaciją bei skaido visuomenę. Tyrėjai iki šiol nerado vienintelio, aiškaus ir konkretaus atsakymo šiuo klausimu, todėl jis yra vis dar aktualus ir juo siekiama suprasti europinio hidžabo fenomeną bei jo dėvėjimo motyvus.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Remiantis darbo problema yra formuluojamas pagrindinis darbo **tikslas** – išsiaiškinti, ar musulmoniškas hidžabas europinėse priimančiose visuomenėse yra dėvimas dėl radiklios islamistinės pasaulėvokos.

Darbo tikslui pasiekti yra keliami šie **uždaviniai**:

1. Atskleisti hidžabo ir jo tipų sampratą.
2. Parodyti, kaip hidžabo nešiojimas siejasi su radikaliu islamu.
3. Išanalizuoti, kaip musulmonių moterų motyvaciją dėvėti hidžabą supranta priimančios visuomenės.
4. Atskleisti ir pristatyti skirtingas prielaidas, aiškinančias moterų motyvaciją dėvėti hidžabą.
5. Išanalizuoti ir apibrėžti, ko siekiama nešiojant hidžabą nemusulmoniškoje aplinkoje.

Tyrimo objektas

Motyvacija dėvėti hidžabą Europoje yra tiriamojo darbo objektas.

Tyrimo metodas

Tyrimo metodas yra atvejo studija. Magistro darbo teorinį pagrindą sudaro akademinuose tyrimuose apžvelgiama ir nagrinėjama hidžabo sąvoka bei atlikti tyrimai apie hidžabo reikšmę bei svarbą musulmonėms moterims. Hidžabo dėvėjimas atlieka svarbų vaidmenį musulmonių moterų gyvenime bei tuo pačiu vaidina svarbų vaidmenį islamiškosios kultūros įvaizdžio formavime nemusulmoniškosiose priimančiose bendruomenėse.

Šiame tyrime siekiu išsiaiškinti, ar musulmoniškas hidžabas europinėse priimančiose visuomenėse yra dėvimas dėl radiklios islamistinės pasaulėvokos. Taip pat stengiuosi sužinoti, kokios priežastys lemia musulmonių moterų pasirinkimą dėvėti hidžabą. Todėl, siekdama tinkamai įvertinti tiriamąjį objektą, savo magistro darbe atliksiu atvejo studiją, kurios pagalba analizuosiu atliktus akademinis tyrimus, kuriuose siekiama išsiaiškinti hidžabo dėvėjimo motyvus. Tai padės racionaliai įvertinti musulmonių moterų pasirinkimą dėvėti hidžabą lėmusius veiksmus.

Taip pat siekiant paaiškinti moterų nesavarankišką pasirinkimą dėvėti hidžabą yra analizuojami anksčiau atlikti akademiniai interviu tyrimai, kuriuose musulmonės moterys atskleidžia konkrečius motyvus hidžabo dėvėjimo klausimu bei iš to išplaukiančias pasekmes moterų musulmonių pasirinkimo laisvės ribojimui, kurios atsispindi net ir joms gyvenant nemusulmoniškoje aplinkoje – Europoje. Atliekant tyrimą analizuojami penkių valstybių atvejai – Prancūzijos, Belgijos, Vokietijos, Jungtinės Karalystės bei Turkijos. Prancūzijos, Belgijos, Vokietijos ir Jungtinės Karalystės atvejai parodo, kaip priimančių valstybių kontekstas paveikia hidžabo dėvėjimo specifiką. Turkijos atvejis yra unikalus tuo, kad visuomenės daugumą sudaro musulmonai, tačiau svarbų vaidmenį visuomenėje atlieka hidžabo dėvėjimo draudimo fenomenas, kuris, iš esmės, pakeičia musulmonių moterų požiūrį ir motyvaciją hidžabo dėvėjimo klausimu.

I. HIDŽABO TIPOLOGIZACIJA IR SAMPRATA

1. Kas yra hidžabas?

Pirmiausia, svarbu suprasti termino *hidžabas* reikšmę. Žodis „hidžabas“ yra kilęs iš arabiško žodžio „hadžib“, reiškiančio pasislėpti nuo akių. Moderniame pasaulyje hidžabo fenomenas yra labiau suvokiamas kaip kuklus musulmonės moters apdangalas dengiantis jos galvą bei kūną. Arabų kalbos žodis hidžabas, verčiant pažodžiui, reiškia „užuolaidą, uždangalą“, turi ir daugiau panašių reikšmių: uždengti, paslėpti, turėti pastogę.¹ Dauguma islamo teisinių sistemų apibrėžia tokį kuklų apsirengimą kaip viešoje vietoje dengiantį viską, išskyrus veidą ir rankas. Islame hidžabui suteikiama platesnė kuklumo, privatumo ir moralės reikšmė. Pasak Khan, A. Q. (2013), hidžabas neretai „reiškia šydą, skiriantį žmogų ar pasaulį nuo Dievo“.²

Hidžabas yra labai dažnai neteisingai suvokiamas fenomenas, net ir turint mintyje tai, kad juo domisi vis daugiau žmonių. Įprasta manyti, jog visuomenės, kuriose musulmonai yra mažuma neretai klaidingai interpretuoja hidžabo reikšmę bei įsitikinimus, kodėl moterys renkasi dėvėti musulmoniškuosius drabužius. Klaidingos nuomonės svyruoja nuo paprasčiausios idėjos, jog moterys yra prievarta verčiamos dėvėti hidžabą iki idėjos, kad hidžabas yra moterį ribojantis apdangalas, kurio dėvėjimas yra fiziškai nepatogus – karštas, sunkus ir judesius varžantis rūbas.³

Iš tiesų, hidžabo dėvėjimas pirmiausia užtikrina tai, jog moters plaukai, kaklas ir krūtinė būtų visiškai uždengti, tačiau gali būti laisvai paliekamas atviras veidas, nors priklausomai nuo įvairių įsitikinimų skirtingose musulmonų bendruomenėse, ginčijamasi, jog neuždengtas veidas prieštarauja islamui, tačiau nėra jokių įrodymų, jog tai privaloma. Musulmonės dėvi hidžabą pirmiausia todėl, kad tiki, jog Dievas liepia tą daryti. Moterys įsitikinusios, jog dėvėdamos hidžabą jos turi gerų ketinimų ir tikisi, kad taip elgdamosios džiuginą Dievą, saugo savo kuklumą, gerbia save bei savo bendruomenės narius, nedemonstruodamos kūno dalių, kurių niekas neturėtų matyti, nebent tie žmonės yra jų vyrai arba labai artimi šeimos ar giminės nariai.⁴

¹ Esposito, J. (2009). *Hijab*. The Oxford Encyclopedia of the Islamic World. Oxford University Press.

² Khan, A. Q. (2013). *Glory of Muslim Women Hjab*. A Statistic Study about the Glory of Muslim Women Hijab in Azad Kashmir. LAP LAMBERT Academic Publishing, p. 5.

³ Khan, p. 6.

⁴ Khan, p. 6.

Kitas svarbus aspektas, kurį reikia pažymėti yra hidžabo, kaip fizinio objekto reikšmė. Pirmiausia, tai nėra tik paprasta skarelė, kuria galima užsidengti plaukus arba kaklą. Hidžabas yra viršutinis drabužis, kuris padeda uždengti visą kūną, išskyrus veidą, rankas ir pėdas, nors dėl pastarųjų yra ginčijamasi, mat jų dengimo svarba taip pat diskutuotina. Pasak Khan, A. Q. (2013), „Pranašas Mahomedas (tebūnie jam Dievo ramybė) pageidavo, kad musulmonės moterys ir vyrai vilkėtų dviejų sluoksnių drabužius“.⁵ Būtent todėl, hidžabas yra suprantamas, kaip viršutinis rūbas, kurį privaloma dėvėti ant apatinių drabužių tam, kad tai visiškai atitiktų pranašo pageidaujamą apsirengimo būdą.

Negana to, hidžabo samprata yra dar gilesnė. Musulmonių apranga negali būti bet kokia – tam yra konkretūs reikalavimai. Moterų musulmonių rūbai neturi būti aptempti, jų apranga neturi būti permatoma, jų drabužiai neturi atskleisti kūno formų bei jų rūbai neturi priminti drabužių, kuriuos pirmiausia dėvi vyrai.⁶ Jei moterys atitinka šiuos reikalavimus ir pasirūpina, jog pašaliniams asmenims yra matomas tik jų veidas, rankos ir pėdos – jos atitinka hidžabo reikalavimus.

Neretai europietiškoje visuomenėje yra gausu stereotipiškai susiformavusių standartų, kurie neatitinka realybės. Pavyzdžiui, musulmonės moterys privalo būti visiškai atsiskyrusios nuo viso pasaulio, tarsi „pasislėpusios“ po hidžabu, tam, kad neišprovokuotų vyrų smurto ar prievartos prieš jas. Tačiau, taip nėra. Iš tiesų, musulmonės moterys suvokia, jog Dievas myli grožį, todėl jos gali daryti viską, kad jaustųsi gražios ir patrauklios išoriniam pasauliui.⁷ Jos gali dėvėti drabužius, kurie yra spalvingi, šie neturi būti pavyzdžiui, būtinai, juodos spalvos. Taip pat moterys gali puoštis papuošalais, kurie joms patinka, svarbu, kad jie nebūtų pernelyg iššaukiantys ir traukiantys dėmesį. Musulmonės taip pat gali naudoti grožio priemones, kurios taip pat suteikia patrauklumo. Be kita ko, moterys visada turi atrodyti tvarkingos, švarios ir gražios. Taip turi būti ne todėl, kad pritrauktų vyrų dėmesį, bet atvirkščiai, kad būtų pavyzdžiu, kokia turi būti musulmonė moteris.⁸

Verta paminėti ir tai, jog musulmonai hidžabo fenomeną vertina, kaip ypač naudingą įrankį, kuris tarsi apsaugo moteris nuo įvairių pasekmių. Manoma, jog dėvėdamos hidžabą moterys nepatirs streso, nesaugumo ir įtarumo vyrų pašaliniame pasaulyje paskirstant šeimyninę harmoniją, kad taip bus pažabota skyrybų, svetimavimo, išžaginimo ir nesantuokinių vaikų

⁵ Khan, A. Q. (2013). *Glory of Muslim Women Hjab. A Statistic Study about the Glory of Muslim Women Hijab in Azad Kashmir*. LAP LAMBERT Academic Publishing, p. 6.

⁶ Khan, p. 6.

⁷ Khan, p. 6.

⁸ Khan, p. 6.

atvejų tikimybė.⁹ Pasak Khan, A. Q. (2013), moterys dėvėdamos hidžabą apsisaugo nuo vakarietiško pasaulio primetamų islamui prieštaraujančių moralinių įsitikinimų. Pavyzdžiui, autorius prilygina nuogumą skatinančią kultūrą priartėjusią prie gyvūnų kultūros, tapatindamas apsinuoginusias moteris su gyvūnais, teigdamas, jog būtent hidžabas išlaisvina moteris iš vakarietiško mados spąstų ir negalavimų.¹⁰ Taip pat autorius pabrėžia tai, jog hidžabas moterims suteikia daug daugiau laisvės ir mobilumo, nors neislamiškose bendruomenėse, įprastai, teigiama priešingai.

Apibendrinant, tradiciškai musulmonų bendruomenės nariai pripažįsta daugybę skirtingų drabužių formų, atitinkančių hidžabo reikalavimus. Tačiau, diskusijos yra telkiamos į tai, kiek moteriško kūno turi būti atidengta arba uždengta. Galiausiai, nemažai nesutarimų kyla dėl to, jog skirtingi mokslininkai skirtingai interpretuoja originalius tekstus, pvz. islamo išpažinėjų pagrindinę religinę knygą – Koraną.

2. Hidžabo tipai

Hidžabo terminas yra labiau aiškinamas, kaip bendrinė sąvoka apimanti musulmonių moterų aprangą, apskritai, neišskiriant konkrečiau jos tipo. Nepriklausomai nuo bendro ryšio su islamu, hidžabas ir su juo susijusios praktikos skiriasi. Hidžabo dėvėjimo tipai ir tendencijos varijuoja priklausomai nuo regiono, kultūros bei religinių skirtumų. Musulmonių aprangos kontekste dominuoja pagrindiniai šeši tipai: *Šayla*, *Hidžabas*, *Al-Amira*, *Kimar*, *Čadra*, *Nikabas* ir *Burka*.

Žemiau, pagal Slininger, S., (2013), yra pateikiami kiekvieno iš hidžabo tipų aprašymai bei regionai, kuriuose jie yra paplitę:

- *Šayla* yra ilgas stačiakampis šalikas, populiarus Persijos įlankos regione. Labiausiai paplitęs Saudo Arabijoje. Jis apvyniojamas aplink galvą ir prisegamas arba prisegamas prie pečių.
- *Hidžabas* yra kvadratinis šalikas, dengiantis galvą ir kaklą, bet paliekantis veidą matomą. Hidžabas yra dėvimas daugelyje islamo šalių ir sektų, o vakarų šalyse jis yra labiausiai paplitęs šydas. Hidžabą galima pamatyti įvairių spalvų ir stilių.

⁹ Khan, A. Q. (2013). Glory of Muslim Women Hjab. A Statistic Study about the Glory of Muslim Women Hijab in Azad Kashmir. LAP LAMBERT Academic Publishing, p. 7.

¹⁰ Khan, p. 7.

- *Al-Amira* yra dviejų dalių šydas. Jį sudaro sandariai priglundanti, tarsi, kepurė, dažniausiai pagaminta iš medvilnės arba poliesterio, ir pridedamas vamzdelį primenantis šalikas. Plačiai paplitęs Jungtiniuose Arabų Emyratuose, Omane, pietinėje Irano dalyje.
- *Kimar* yra ilgas, į peleriną panašus šydas, kuris kabo iki pat juosmens. Populiarus Egipte stilius Kimar visiškai uždengia plaukus, kaklą ir pečius, bet palieka veidą. Taip pat dėvimas Afganistane bei Saudo Arabijoje.
- *Čadra*, kuri Irano moterys dėvi ne namuose, yra visą kūną dengiantis apsiaustas. Po ja dažnai pridedama mažesnė skara, kuria dar labiau dengiamas veidas.
- *Nikabas* yra veido šydas, kuris palieka neuždengtą sritį aplink akis. Tačiau akys gali būti uždengiamos atskiru akių šydu. Jis dėvimas kartu su skara. Nikabas paplitęs Saudo Arabijoje, Jemene, Omane ir Jungtiniuose Arabų Emiratuose.
- *Burka* yra labiausiai kūną slepiantis islamo šydas. Jis dengia visą veidą ir kūną, paliekant tik tinklinį plotą aplink akis, per kurį moteris gali matyti. Įprastas musulmoniškasis šydas Afganistane, Indonezijoje.¹¹

Musulmoniškosios aprangos tipai

1 pav. Musulmoniškosios aprangos tipai

¹¹ Slininger, S. (2013). *Veiled Women: Hijab, Religion and Cultural Practice for Dr. Brian Mann's Early Islamic History course in the fall 2013 semester*. Illinois, p. 72-74.

3. Revaivalistinis požiūris į hidžabą

Islamiškajame pasaulyje revaivalizmo sąvoka yra suprantama, kaip reiškianti atgimimą, atsinaujinimą. Islamo, kaip religijos atgimimas yra siejamas su religijos tradicijų, gyvenimo būdo bei šariato „prisikėlimu“. XXI a. matomas, kaip atspirties taškas, nuo kurio prasidėjo „islamo renesansas“ bei „islamo suaktyvėjimas.“¹² Vakarų valstybių piliečiams neretai trūksta žinių, informacijos ir bendro išsilavinimo, išprusimo apie islamą, tai lemia, jog jie negali realiai ir racionaliai pažvelgti į augantį islamo atgimimą naujais laikais. Kitų religijų atstovai neretai mažai ką žino apie islamą, arba jų turimos žinios yra pernelyg paviršutiniškos, todėl islamo atgimimas ir grįžimas į viešąją erdvę jiems sukelia baimės ir nesaugumo jausmą, kurį neretai kursto žiniasklaidos sukurtas tiesą iškreipiantis islamo bei jo išpažinėjų – musulmonų paveikslas. Vis stiprėjantis Vakarų nusiteikimas prieš islamą bei musulmonus tapo reikšmingais ir revaivalistų judėjimuose, kuriais buvo siekiama sustiprinti islamo įtaką politiniame, ekonominiame ir socialiniame gyvenime. Pasak Lapidus, I. M. (1997), „šiuolaikinė pasaulinė islamo revaivalistinių judėjimų banga tapo tiesioginiu atsaku į globalius pokyčius“. Visuomenių modernizavimas, įskaitant nacionalinių valstybių kūrimąsi, kapitalistinės ekonomikos organizavimą, technologijų ir mokslo raidą, kultūrinius ir socialinius reiškinius, sukėlė religinius judėjimus tarp musulmonų, krikščionių, žydų, induistų ir kt. Kaip ir daugelis kitų judėjimų, islamo revaivalistai tapo suvokiamais, kaip besipriešinančiais modernumui, bet tuo pačiu, tarsi islamo atgimimą vaizduojantys, kaip modernumo išraišką.¹³

Hidžabo dėvėjimas tapo ypač aktualiu iššūkiu moterims Jungtinėse Amerikos Valstijose, iš karto, po kraupaus Rugsėjo 11-osios teroristinių atakų išpuolio, kuris tapo lemiamu, formuojant islamo bei musulmonų įvaizdį tarptautinėje arenoje. Po įvykio, sukėtusio visą pasaulį, musulmonėms moterims teko nusimesti musulmoniškąjį šydą, kad būtų išvengta priekabiavimo, smerkimo bei stigmatizavimo dėl tikėjimo. Tačiau, kai kurios moterys musulmonės veikė priešingai – pirmą kartą gyvenime pradėjo prisidengti – nešioti hidžabą, taip išreikšdamos pasipriešinimą visuomenėje suformuotiems stereotipams. Tai nebuvo vienintelis motyvas, lėmęs jų pasirinkimą: musulmonės norėjo tokiu būdu įtvirtinti savo musulmonišką tapatybę, šviesti kitus ir kovoti su stigmatizavimu, o kartais tiesiog tam, kad

¹² Čigrin, V. (2015). *Islamas šiuolaikiniame pasaulyje*. Mokslinių straipsnių rinkinys VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA 2015 (15), p. 50.

¹³ Lapidus, I. M. (1997). *Islamic Revival And Modernity: the Contemporary Movements and the History paradigms*. University of California at Berkeley. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. p. 440-460.

išreikštų solidarumą kitiems musulmonams, kenčiantiems nuo nemusulmoniškos visuomenės spaudimo.¹⁴

Moterys musulmonės ir jų kūno „kontrolė bei valdymas“ vaidino pagrindinį vaidmenį kuriant kultūrinį stabilumą ir autentiškumą nuo neatmenamų laikų. Tiek Irano revoliucijos, tiek Egipto ir Jordanijos masinių judėjimų metu, moterims hidžabas tapo tarsi islamiškojo atgimimo simboliu. Tai buvo tautinio ir kultūrinio tapatumo, autentiškumo, pasisavinimo ir pasipriešinimo judėjimai, kurie tapo reiškingais hidžabo fenomeno formavimuisi.¹⁵

Revaivalistams būdingi tapo ne visi hidžabo tipai. Ypatingai pradėta nešioti burkas ir nikabus, kurie dengė ne tik moters galvą, bet ir veidą bei visą kūną. Tokie hidžabo tipai tapo ne tik įprasta aprangos dalimi, bet ir turėjo gilesnę reikšmę – burkos ir nikabo nešiojimas Europoje, nemusulmoniškose visuomenėse tapo tarsi simboliu, žyminčiu, jog moteris musulmonė iš pasaulietiško kelio, perėjo į islamišką gyvenimo būdą. Taip buvo iškeltas vidinis religingumo viešo pasirodymo kultas – suprastas, kaip islamiškasis revaivalistinis judėjimas, kuris tęsiasi iki šiol ir yra viešai vykdomas per hidžabo devėjimą.¹⁶

Tam tikros hidžabo rūšys tapo ypač stigmatizuojamos, pavyzdžiui: burka ir nikabas. Visuomenėje pradėta „bijoti“ konkrečių hidžabo tipų bei imta kalbėti apie tai, kokias asociacijas jie kelia: represyvūs santykių režimai (dėl to kartais visų tipų hidžabai pavadinami burkomis, taip hidžabą asociatyviniais ryšiais susiejant su talibų režimu), radikalų veikla Europos Sąjungoje ir bendrai Vakaruose. Nikabą pradėta matyti, kaip politinę ir kultūrinę grėsmę nemusulmoniškajai bendruomenei. Imta bijoti ne tik musulmoniškųjų šydų – hidžabų, bet ir vyrų musulmonų, turinčių ilgas barzdas, kurie savo musulmoniška išvaizda, neretai tapo siejamais su talibų režimu, radikaliais islamo kovotojais, teroristais ir kt. Susidūrę su musulmonėmis moterimis, kurios dėvi hidžabą, žmonės nežino, kokias emocijas jos jaučia, kaip jos elgiasi su jais, ką jos išgyvena. Burka žmogui tampa skydu, kuris šį priverčia jaustis nesaugiai, nepatogiai negebant matyti žmogaus veido, jo išraiškų, emocijų. Taip pat žmogus niekada negali atspėti ką musulmoniškasis šydas slepia – „gal būt islamistą vyrą? Granatą ar ginklą? Lagamino dydžio branduolinę galvutę? To nesužinos niekas.“¹⁷ Žmonėms tiek burkos, tiek nikabai sukuria didelį baimės ir nesaugumo jausmą, todėl jie automatiškai vengia kontakto su musulmonėmis moterimis. Dėl hidžabo atsiranda atskirtis tarp musulmonų ir likusio

¹⁴ O'Donnell, E. (2011). *The Veil's Revival*. Harvard magazine, p. 1-2.

¹⁵ Woldeemait, M. (2013). *Unfolding the Modern Hijab: From the Colonial Veil to Pious Fashion*. Duke University, North Carolina, p. 42-43.

¹⁶ Woldeemait, p. 45, 71.

¹⁷ Patton, C. (2012). *Fearing the burqa*. MnM Commentary No 14. International Centre for Muslim and non-Muslim Understanding. University of South Australia, p. 1.

pasaulio. Svarbu pabrėžti tai, kad nors ir priimančios visuomenės į musulmonus žiūri įtariai ir pilną hidžabą vertina, kaip radikalizmo išraišką, tai nėra tiesa. Islamas buvo aktyvizuotas, tačiau, tai nebūtinai reiškia, kad pilnas hidžabas yra radikalizacijos išraiška, kai pritariama smurtui ir kitoms džihadistams būdingoms idėjoms. Musulmonių moterų dėvimas pilnas hidžabas gali paprasčiausiai būti simboliu, atspindinčiu religijos laisvę ir kultūrinės vertybes, kurios neturi jokių sąsajų su smurtu, terorizmu ar kita nusikalstama veikla prieš žmoniją ar kėsiniama į jos saugumą.

4. Salafizmo ideologija

Socialiai konservatyvi salafizmo ideologija (sunitų islamo reformų šaka, kuriai būdingas grįžimas prie „pamaldžių pirmtakų“ tradicijų – pirmųjų trijų kartų musulmonų, kurie, kaip manoma yra grynos islamo formos pavyzdys)¹⁸ yra būdinga revalizmui. Pirmiausia, svarbu suprasti, kad salafiai diegia tokią socialinę tvarką, kuria yra siekiama atkurti pirmųjų musulmonų kartų gyvenimą, siekiant paaiškinti, kaip šiuolaikiniai musulmonai turėtų praktikuoti savo tikėjimą. Salafiai įprastai yra skirstomi į skirtingas grupes pagal aktyvumą įsitraukiant į politinį-religinį dalyvavimą. Dauguma salafių yra žinomi, kaip puristai, kurie vengia įsikišimo į politiką. Puristai įprastai yra žinomi, kaip konservatyvūs salafistai, kurie sutelkia visą dėmesį į islamo šariato studijas, masių švietimą ir pamokslavimą plačiajai visuomenei. Kita grupė salafių yra aktyvistai, kurie nuolat dalyvauja politiniame gyvenime. Aktyvistams įprasta spręsti visas socialines ir politines problemas dalyvaujant politiniuose procesuose. Pabrėžtina, kad būtent ši grupė salafių yra labai priešiška nusiteikusi prieš sekuliarizmą ir Vakarų.¹⁹ Salafių mažumą sudaro trečioji grupė – džihadistai, kurie palaiko ginkluotą kovą siekiant atkurti ankstyvąjį islamo judėjimą.²⁰

Pirmiausia, svarbu paminėti, kad salafių moterų vaidmuo yra suvokiamas, kaip rūpinimasis vyru ir šeima. „Kol vyras vykdyd džihadą Dievo vardu, moters privalo būti namuose, o jos egzistavimo tikslas – dieviškoji motinystės pareiga.“²¹ Vadinasi, egzistuoja aiški lyčių nelygybė. Pastebimas patriarchato iškilimas. Net norėdamos išeiti iš namų, jos privalo atsiklausti savo vyrų ir gauti jų leidimą.²² Moters kūno kontrolė džihadistų

¹⁸ Esposito, J. (2004). *Salafi movement*. The Oxford Dictionary of Islam. Oxford University Press, p. 275.

¹⁹ Hitchens, A., Crawford, B., Wutke, V. (2021). *Rise of the Reactionaries: Comparing the Ideologies of Salafi-Jihadism And White Supremacist Extremism*. The George Washington University, p. 46.

²⁰ International Crisis Group Working to Prevent Conflict Worldwide. *Tentative Jihad: Syria's Fundamentalist Opposition*. Middle East Report No 131, p. 4.

²¹ Hitchens, p. 24.

²² Hitchens, p. 77-78.

pasaulėvokoje, yra absoliuti. Salafiai visiškai kontroliuoja moterų socialinį gyvenimą bei jų socialinę padėtį. Moterims liepiama pilnai prisidengti. „Griežtą aprangos kodą stebi religinė policija, o jo nesilaikančios moterys yra baudžiamos.“²³ Moterys salafės visada turi žinoti savo vietą visuomenėje. Tai liečia ir moterų įvaizdį. Veido šydas, nikabas, džilbabas (musulmonių moterų dėvimas ilgas, laisvai krentantis rūbas dengiantis visą kūną, išskyrus veidą) yra siejamas su ištraukomis iš Korano (24:31, 53:53-55, 59), kuriomis remiasi salafiai.²⁴ Salafių mokslininkai mano, kad moterys privalo dengti visą savo kūną, įskaitant ir veidą.²⁵ Pabrėžtina, jog tai ypatingai įpareigoja musulmones moteris dėvėti hidžabą, net ir šioms gyvenant ne musulmoniškoje aplinkoje, pavyzdžiui, priimančioje europinėje bendruomenėje. Salafizmas, kaip ideologija tampa ypač svarbia bei reikšminga hidžabo dėvėjimo kontekste.

Siekiant paaiškinti revaivalizmą ir salafizmo ideologijos specifiką bei skirtumus, svarbu pabrėžti, kad islamo atgimimo laikotarpiu yra grįžtama prie islamiškų praktikų. Svarbiu objektu tampa islamo ortopraksinė prigimtis. Islame, ortopraksija reiškia teisingos, visuotinai priimtos ir pripažintos praktikos atlikimą. Islamo ortopraksija išsiskiria Salatu, Ramadanu ir Chadžu, kurie atspindi musulmonų tikėjimą, požiūrį ir religines pareigas. Pirmiausia, islamas yra orientuojamas į fizinę maldos praktiką, per kurią visi musulmonai parodo savo atsidavimą Dievui. Salatas, musulmonų malda, kurią visi musulmonai privalo atlikti penkis kartus per parą, atsisukę į Mekos pusę, išsiskiria ypatingu ritualiniu elgesiu: meldžiantis yra atliekami konkretūs kūno padėties pasikeitimai – stovėjimas, pasilenkimas į sėdimą padėtį ir visiškas nusilenkimas.²⁶ Musulmonai praktikuoja griežtus fizinius ritualus, kurie tiesiogiai atitinka jų tikėjimo sistemą. Pasnikas per Ramadaną (musulmonų pasninko mėnesį), Dievo pranašo Mahometo garbinimas, malda penkis kartus per dieną (Salatas), piligriminė kelionė į Meką kartą gyvenime (Chadžas) ir pagalba tiems, kuriems jos reikia, aukojant ne mažiau nei du procentus savo turimo turto įpareigoja musulmonus gyventi pagal taisykles, kurias teisiškai numato islamo teisinė sistema. Hidžabo fenomeno klausimas tampa itin aktualus islamo ortopraksijos kontekste. Islamo ortopraksinė prigimtis turi tiesioginę įtaką kūno dengimui (hidžabo dėvėjimui), ji parodo požiūrį į religijos prievoles ir hidžabo privalomumo neginčijimą. Revaivalizmo metu sustiprėjus salafizmui, moterys pradėjo dar labiau dengti kūną, nešioti pilną hidžabą. Pagal salafizmo ideologiją, moterims tapo privaloma viešumoje

²³ Hitchens, A., Crawford, B., Wutke, V. (2021). *Rise of the Reactionaries: Comparing the Ideologies of Salafi-Jihadism And White Supremacist Extremism*. The George Washington University, p. 78.

²⁴ Qur'an, 24:31, 53:53-55, 59.

²⁵ Wagemakers, J. (2017). *Salafism and the religious significance of physical appearances*. Oxford University Press, p. 1.

²⁶ Tenfold Organisation. *My Prayer. A Step-by-Step Prayer Guide for Muslim Men & Women*. Tenfold Press, p. 16-23.

dengti visą kūną ir veidą. Visuomenėje susiformavęs stereotipas, jog revaivalistinis hidžabas yra siejamas su džihadu yra klaidinantis. Salafių moterys privalo dengti visą kūną, įskaitant veidą, kadangi salafiai laikosi nuomonės, kad tokia yra Dievo valia, o Dievas yra aukščiausias ir viską išmanantis.²⁷

²⁷ Medina, J. (2014). *This Battlefield Called My Body: Warring over the Muslim Female*. Journal Religions 2014, p. 881.

II. HIDŽABAS EUROPOJE

1. Hidžabo iššūkis dominuojančiai religinei bendruomenei Europoje

Šiuolaikinėje tarptautinėje sistemoje vyrauja daugybė skirtingų vertybių, idėjų bei pasaulėžiūros skirtumų religiniais bei kultūriniais klausimais. Hidžabo fenomeno klausimas tampa taip pat vienu iš fenomenų, kuris yra aršiai diskutuojamas ir neretai kritikuojamas europietiškos bendruomenės, kurioje dominuojanti religija nėra – islamas. Imigracija iš musulmoniškųjų šalių tapo įtampos šaltiniu daugelyje Vakarų šalių. Daugybė Vakarų šalių savo ruožtu įgyvendino politiką, kuri tapo vis mažiau tolerantiška mažumoms ir svetimoms kultūroms. Valstybės savo vykdomą politiką prieš hidžabą grindžia kaip būdą apsaugoti priimančiosios valstybės vertybes bei kultūrą, kad ši nebūtų paveikta musulmonų migrantų. Iš to išplaukia ir musulmonų migrantų stigmatizacija. Europos valstybėse musulmonų grupės yra apibrėžiamos, kaip izoliuotos, keliančios konfliktą ir grėsmę tų valsybių socialinei sanglaudai.²⁸ Ypač išaugęs teroristinių išpuolių kiekis dar labiau paskatino europietiškas bendruomenes saugumizuoti musulmonus bei jų kultūrinės ir religijos tradicijas, kurias apima ir hidžabo dėvėjimas. Musulmonės moterys Europoje tebėra slegiamos stereotipų ir išankstinių nusistatymų prieš jas ir jų pasirinkimą dėvėti hidžabą. Moterys patiria diskriminaciją dėl hidžabo dėvėjimo visur: darbo vietoje, mokykloje, universitete, valstybinėse įstaigose bei viešumoje.

Pasak Basante, P.N. (2019), Vakarų ir islamo kultūrinis konfliktas turėjo aiškią lyčių konotaciją, nes moteris musulmonės buvo laikoma vienu iš pagrindinės kultūrinės diferenciacijos objektų. Kuriant skirtumą tarp abiejų pasaulių, lytis suvaidino svarbų vaidmenį, nes ji buvo linkusi reprezentuoti Rytus kaip kultūrų ar civilizacijų rinkinį, kurio pagalba buvo ypač žiauriai elgiamasi su moterimis, „įgyvendinant vyrų socialinį dominavimą“.²⁹ Būtent todėl, Europos visuomenėje atsirado skirsnis tarp Vakarų ir Rytų tapatybinių sienų. Europietiškos visuomenės imta matyti hidžabą, kaip įrankį, kuriuo pasinaudodami musulmonai vyrai viešai pristato musulmonės moteris dėvinčias hidžabą, kaip tapatybinį elementą, kuris, galiausiai, sukelia nuolatinius ginčus, nes tai tampa laikoma vieša islamo religinės tapatybės demonstracija. Hidžabas tampa kliūtimi ir kalbant apie mišrių kultūrų

²⁸ Bonino, S. (2016). *The British state 'security syndrome' and Muslim diversity: challenges for liberal democracy in the age of terror*. Northumbria University, p. 227, 235.

²⁹ Spivak, G.C. (1998), cituojamas: Basante, P. N., (2019). *Beyond the Veil: Media prejudice towards the use of the hijab in Europe*. International Journal for Intersectional Feminist Studies, Volume 5, Issue 1-2., p. 16-17.

santuoką tarp vietinių europiečių ir islamo religijos atstovų, ypač musulmonių moterų. Taigi, musulmonių dėvimi drabužiai dengiantys visą kūną (hidžabas), tampa simboliškai kliūtimi kultūrinei santuokai, konkrečiau – santuokinei sąjungai dėl skirtingų religinių bei kultūrinių vertybių.

Nemažą įtaką hidžabo klausimu turi ir žiniasklaidos priemonės formuodamos musulmonų ir jų moterų migrančių įvaizdį Europoje. Žiniasklaida neabejotinai informuoja apie tai, kas vyksta pasaulyje, tai darydama konkrečią informaciją apie musulmonus atrenka, hierarchizuoja ir skleidžia plačiau visuomenei taip formuodama konkretų kultūrinį įvaizdį. Neretai, informacija, kuri pasiekia klausytoją reprezentuoja kitą, šiuo atveju musulmonų tikrovę, kuri iš tiesų gali būti visai kitokia, tačiau nežinant tikrosios realybės, bendruomenės automatiškai priima tą informaciją, kurią gauna, turint mintyje tai, kad visa kita, ko žiniasklaida nepasako, tarytum neegzistuoja.³⁰ Šia prasme žiniasklaida atlieka pagrindinį vaidmenį perteikdama įvaizdžius apie migrantų grupes ir ypač apie jų moteris. Tokiu būdu migrantai nėra atstovaujami žiniasklaidoje ir tai dar labiau pastiprina žiniasklaidos stereotipų iškilimą priešiška nuteikiant europiečius prie migrantus. Automatiškai, tai skatina musulmonų bendruomenės solidarumą tarpusavyje, kuris, galiausiai, suburia musulmonės moteris į homogenišką grupę ir padeda puoselėti kolektyvinius įsitikinimus, kuriais išryškunami įtrauktis ir socialinės atskirties modeliai.

2. Hidžabo draudimas Europos valstybėse

Didėjanti imigracija iš Afrikos ir Artimųjų Rytų tapo įrankiu, kurstančiu ekstremalią politinę įtampą Europoje. Imigracija iš musulmoniškų šalių yra suvokiama, kaip ypatingos įtampos šaltinis, kadangi dauguma europiečių islamą ir musulmonus suvokia kaip grėsmę europietiškos vertybės. Iš to išplaukia vis mažesnė tolerancija svetimoms religijoms bei kultūroms. Siekdamas apsaugoti nacionalines tradicijas, vertybes bei tautinį palikimą, Europos valstybės neretai imasi kraštutinių priemonių, siekiant apsaugoti nuo kitų kultūrų bei religijų galimo įsišaknijimo bei puoselėjimo naujose priimančiose bendruomenėse.

Remiantis Europos Sąjungos dokumentu „Musulmonų moterų aprangos ribojimai 28 ES valstybėse narėse“ (2018), hidžabo dėvėjimas yra siejamas su daugybe iššūkių, su kurias tenka susidurti ne tik europietiškos bendruomenės, bet ir pačioms musulmonėms moterims.

³⁰ Desrués, T. (2008), cituojamas: Basante, P. N., (2019). *Beyond the Veil: Media prejudice towards the use of the hijab in Europe*. International Journal for Intersectional Feminist Studies, Volume 5, Issue 1-2., p. 17.

Dokumente tvirtinama, jog nepaisant religinių pasirinkimų laisvės, privaloma atsižvelgti ir į saugumo, integracijos, lygybės, pasaulietiškumo ir homogeniškumo ir faktorius. Tvirtinama, jog moterys, dėvėdamos hidžabą nesugeba integruotis į Vakarų kultūrą ir visuomenę. Taip pat pasisakoma dėl to, jog moterys dėvėdamos hidžabą save atskiria nuo kitų moterų, socialinėje bendruomenėje sukurdamos aiškiai atskirti tarp musulmonų ir „likusiųjų“. Tokiu būdu, „atviros bendruomenės“ fenomenas tampa praktiškai neįmanomas. Taip pat teigiama, jog viso kūno ir veido dengimas kelia grėsmę visuomenės ir valstybės nacionaliniam saugumui. Ne ką mažiau svarbus argumentas kovoje prieš hidžabą yra teiginys, jog moterys musulmonės yra prieš savo valią verčiamos dėvėti hidžabą, tokiu būdu pažeidžiant moterų orumą, todėl Europos valstybėse siekiama jas „išlaisvinti“. Šis įsitikinimas tapo daugybės hidžabo dėvėjimo uždraudimų pamatu Europos valstybėse, įskaitant Belgiją, Prancūziją, Liuksemburgą ir Ispaniją.³¹

Europos valstybėse įvesti specifiniai hidžabo draudimai įvairiomis formomis tiesiogiai paveikė musulmonių moterų gyvenimą Europoje. Pavyzdžiui, daugelyje Europos valstybių buvo uždrausta dėvėti veidą dengiančias skaras viešose vietose, išskyrus tuos atvejus, kai veidas yra dengiamas dėl sveikatos ar profesinių priežasčių. Prancūzijoje, Danijoje, Ispanijoje ir Nyderlanduose įsigaliojo nacionaliniai draudimai dėvėti religinius drabužius, įskaitant skaras bei visą veidą dengiančius apdangalus viešose vietose ir tam tikruose sektoriuose, kas stipriai sumažino musulmonių moterų galimybę dirbti ir lankytis tam tikrose vietose dėvint hidžabą. Taip pat Prancūzijoje buvo uždrausta rengtis religiniais drabužiais valstybės tarnautojams, įskaitant vyriausybės administraciją, valstybines mokyklas, ligonines ir kitas svarbias vietas, sukelti nepatogumus musulmonėms moterims, prieštaraujančioms hidžabo nusiėmimui.³²

Negana to, 2004 m. buvo priimtas draudimas dėvėti hidžabą mokyklose mokiniams, tokiu būdu priverčiant musulmones mergaites nusiimti veidą ir galvą dengiančias skaras prieštaraujant šių religiniams įsitikinimams, siekiant lygybės bei neutralumo kitų mokinių atžvilgiu. Dar vėliau, 2016 m. Prancūzijoje į darbo kodeksą įtrauktas leidimas privačioms įmonėms įvesti vidinius reglamentus, leidiančius uždrausti bet kokias religines apraiškas, kad būtų pasiektas neutralumas darbinėje aplinkoje. 2018 m. Nyderlandai priėmė įstatymą, draudžiantį nešioti veidą dengiantį musulmoniškąjį šydą viešajame transporte, sveikatos

³¹ Open Society Justice Initiative. (2018). Restrictions on Muslim women's dress in the 28 EU Member States: Current law, recent legal developments, and the state of play. New York, USA., p. 7.

³² Open Society Justice Initiative. p. 9-10.

sektoriuje ir valstybinėse įstaigose, kuris sukėlė dar didesnius nepatogumus hidžabą dėvinčioms musulmonėms moterims.³³

3. Hidžabo samprata per islamiškojo feminizmo prizmę

Feministiniu požiūriu, hidžabas tapo itin kritikuojamu ne tik Europos valstybėse, bet lygiagrečiai visame pasaulyje, įskaitant musulmoniškąsias šalis. Pastebima, jog musulmonės moterys susiduria su daugybe iššūkių dėvėdamos hidžabą. Moterims hidžabo dėvėjimas neretai yra suvokiamas, kaip prievolė prieš Dievą, kai tuo tarpu kitoms tai bendruomenės suformuota norma, kurios privalu paisyti, net ir ne savo noru. Dažnai jaunos mergaitės ar merginos jaučia tiesioginį spaudimą iš šeimos narių dėvėti hidžabą, todėl negali pasirinkti priešingai, nes gali būti nesuprastos ir nulinčiuotos bendruomenės narių. Kitaip tariant, hidžabo nedėvėjimas gali tapti kova su šeimos vertybėmis ir įsitikinimais. Taip pat musulmonės dėvėdamos hidžabą tarsi išvengia “nepadorios, laisvo elgesio” merginos ar moters etiketės, kadangi hidžabo dėvėjimas visuomenėje yra siejamas su nekaltumu, drovumu, kuklumu.³⁴

Egiptiečių feministė Doc. Nawal El Saadawi, aršiai kritikuojanti hidžabo prievartinę prievolę taip pat pabrėžia hidžabo, kaip prievartos įrankio reikšmę. Pasak docentės, vienas iš svarbiausių jaunų merginų, nešiojančių hidžabą, rūpesčių yra tai, kad hidžabą dėvėti reikalauja jų šeima, bendruomenė ir religija. Jos yra įtikinamos, kad jas būtina izoliuoti ir apsaugoti. Merginoms bandant prieštarauti, jos yra netgi vadinamos “maištininkėmis” ar “ištvirkėlėmis”. Feministė Fadela Amara, teigia, jog kovoti už jaunų mergaičių pasirinkimo laisvę yra privaloma, kadangi jaunos merginos yra nuolat spaudžiamos, stebimos ir prievartos būdu ištekinamos, todėl labai svarbu kovoti įstatymiškai su tokia pasenusia ir slegiančia praktika.³⁵

Maža to, moterys, tarsi negalėdamos kitaip apsiginti, renkasi hidžabą, kad galėtų apsisaugoti nuo nepageidaujamų vyrų žvilgsnių bei priekabiavimo ar net išžaginimo. Musulmonės sąmoningai bando pakeisti požiūrį į save, kuris remiantis bendruomenės vertybėmis vertinamas būtent pagal hidžabo dėvėjimą. Galiausiai, feministinėse studijose aptinkama daugybė atvejų, kuomet hidžabo dėvėjimą neigiamai vertina net ir pačios musulmonės, hidžabas yra tiesiogiai apibūdinamas kaip prievartinis, seksistinis simbolis, panaudojamas prieš moteris, siekiant vyriškosios lyties dominavimo, be kita ko išnaudojant

³³ Open Society Justice Initiative. (2018). Restrictions on Muslim women's dress in the 28 EU Member States: Current law, recent legal developments, and the state of play. New York, USA., p. 10.

³⁴ Wing, A. K. & Smith, M. N. (2005). *Critical Race Feminism Lifts the Veil? : Muslim Women, France, and the Headscarf Ban*. University of Iowa College of Law, p. 761-764.

³⁵ Wing, p. 767-770.

hidžabą taip pat, kaip ekstremizmo ir radikalizmo įrankį Europoje. Taip pat hidžabas sukuria nepalankią terpę tarp pačių musulmonių, jas atskirdamas ir supriešindamas tarpusavyje. Svarbu paminėti ir tai, jog vyrai, saugantys savo musulmones moteris nuolat pabrėžia, jog hidžabas saugo jas nuo kitų vyrų žvilgsnių, priekabiavimo ir prievartos, iš tiesų tokių būdu bando jas išgąsdinti bei izoliuoti nuo visuomenės, tam, kad šie būtų vieninteliai vyrai jų gyvenime, išlaikantys visišką valdžią ir dominavimą.³⁶

³⁶ Wing, A. K. & Smith, M. N. (2005). *Critical Race Feminism Lifts the Veil? : Muslim Women, France, and the Headscarf Ban*. University of Iowa College of Law, p. 769-770.

III. HIDŽABO DĖVĖJIMO MOTYVACIJOS PRIELAIDOS

1. Hidžabo siejimas su religine prievole

Hidžabo dėvėjimas dažnu atveju musulmonėms moterims yra siejamas su religija. Hidžabas moterims reiškia religinę tapatybę bei religinės aukštesnės padėties jausmą (buvimas arčiau Dievo). Musulmonų mokytojų tarpe iš kartos į kartą buvo vienbalsiai nutariama, kad moteris turi dengti visą kūną nuo nepažįstamų žmonių, išskyrus rankas ir veidą. Musulmonų teisinės sistemos, pavyzdžiui, Malikiyah ir Hanafiyah išskyrė, „jei moters veidas yra gražus iš prigimties, ji turi užsidengti veidą, kad tai netaptų pagunda vyrams“.³⁷ Svarbu paminėti, jog svarbiausiame ir švenčiausiame islamo religijos tekste, šventaraštyje – Korane hidžbas pirmiausia yra siejamas su drovumu, todėl moters apranga turi atrodyti kukliai – neiššaukanciai. Korane 33:59 rašoma: „O pranaše, liepk savo žmonoms, dukroms ir tikinčioms moterims apsivilkti viršutinius drabužius (kai išeina ar būna tarp vyrų). Taip bus geriau, jos taps atpažįstamos (gerbiamomis moterimis), nebus erzamos ir prie jų nebus priekabijama.“³⁸

Pastebima, kad vienas iš dažniausių motyvų, kodėl moterys musulmonės dėvi hidžabą – jos atspindi religinės pareigos vykdymą. Tai įrodo, kad pasirinkimas dėvėti hidžabą yra laikomas religiniu įsipareigojimu, kuris žmogų tarsi paverčia geresniu musulmonu.³⁹ Moterys musulmonės įsitikinusios, kad pasirinkimą dėvėti hidžabą iš tiesų stipriai įtakojo Koranas – moterys aiškiai nurodo tas pačias Korano eilutes kaip aiškų įrodymą, kad hidžabas buvo Dievo įsakymas, įpareigojantis moteris užsidengti galvą ir kūną.⁴⁰ Tiesa, Koranas musulmones įpareigojo rengtis kukliai, tačiau nenurodė, kaip tiksliai. Taip pat pasirinkimą lėmė ir tai, jog ankstesniuose amžiuose žmonės negalėjo intelektualiai suvokti religinių raštų, todėl negalėjo tinkamai jų interpretuoti. Šiuolaikinėje išprususioje visuomenėje, jos suprato, kad yra įpareigos nešioti hidžabą, tą aiškiai įrodo ir jas supanti aplinka – kitų moterų musulmonių rodomas pavyzdys.⁴¹

Moterims hidžabas tapo religinės tapatybės išraiška. Dėvėdamos hidžabą jos siekia būti pastabomis, praktikuojančiomis musulmonėmis. Tai joms tampa religine pareiga, o ne

³⁷ Sintang, S. & Khambali, K. (2019). *Wearing Hijab as a New Religious Identity for Women Muslim Convert*. University of Malaysia Sabah, p. 3.

³⁸ Qur'an, in Surah an-Nur. 33:59. 33 skyriaus 59 eilutė.

³⁹ Sintang, p. 3.

⁴⁰ Sintang, p. 4.

⁴¹ Sintang, p. 3.

priespauda. Atvirkščiai, tai žingsnis tobulinant musulmonių moterų religinę tapatybę, kuri atitiktų islamo kuklumo „kodeksą“. Kitaip tariant, pasirinkimas dėvėti hidžabą tapo nuolatiniu įsipareigojimu bei „pranešimu“ viešajam pasauliui apie moters musulmonės „dėvėtojos“ religinę tapatybę. Musulmonės moterys, dėvinčios hidžabą išsiskiria iš kitų bendruomenės narių požiūriu į islamo tikėjimo sistemą. Moterys pasirenka užsidengti kūną ir veidą ne todėl, kad to reikalauja Koranas, bet todėl, kad tai yra vienas iš žingsnių kuriant dvasinį ryšį su Dievu. Dvasinis įsipareigojimas moteris įpareigojo paklusti ne žmonėms ar žmonių sukurtiems įstatymams, o Dievui. Per Dievo pažinimą auga tikėjimas, o moterys nešiojančios hidžabą tai parodo kaip nuolankumo ženklą prieš Dievą.⁴²

2. Hidžabas kaip kultūrinės tapatybės dalis

Musulmonės moterys, neabejotinai, atlieka svarbų vaidmenį formuojant islamo įvaizdį Europoje. Moterų dėvimi apdarai, kurių yra įvairių tipų, pradedant plaukų slėpimu, baigiant viso kūno dengimu, kai nesimato net akių yra labai reikšmingi islamo kultūroje. Pabrėžtina, kad moterų hidžabo dėvėjimas formuoja jų kultūrinį identitetą. Moterų dėvimi apdarai išskiria jas iš kitų bendruomenės narių. Išsiskyrimas iš sekuliarios visuomenės nėra natūraliai susiformavęs, kadangi tai lemia musulmonių moterų sąmoningas hidžabo dėvėjimas. Hidžabas tapo neatsiejama musulmonių moterų tapatybės dalimi – moterys nešiodamos hidžabą sieja tai su kultūrinės tapatybės išraiška.

Pasak Uma Bhowon ir Harshalini Bundhoo (2016), pirmiausia, hidžabo dėvėjimas yra daugumos musulmoniškų šeimų tradicija, kuri mergaites ar merginas lydi nuo jauno amžiaus.⁴³ Kai kurios moterys, eidamos kultūriškai susiformavusių tradicijų keliu, hidžabą pradeda dėvėti tik nuo tada, kai išteka. Sprendimą dėvėti hidžabą suformuoja kultūriniai įsitikinimai tiek pačių moterų, tiek jas supančios aplinkos. Neretai moterų šeimos nariai pageidauja, kad jos vilkėtų hidžabą, kuris tarsi tradiciškai, iš kartos į kartą, yra vilkimas visų šeimos moterų. Svarbu paminėti ir tai, jog jos nepatiria spaudimo tai daryti kieno nors verčiamos prieš savo valią ar norą.⁴⁴ Remiantis autorių Bhowon, U. Ir Bundhoo, H. (2016) atlikto tyrimo duomenimis, apklaustos moterys pačios nusprendė dėvėti musulmoniškus apdarus darydamos tai laisva valia, priimdamos tai, kaip asmeninį sprendimą. Taip pat moterų sprendimą dėvėti hidžabą

⁴² Sintang, S. & Khambali, K. (2019). *Wearing Hijab as a New Religious Identity for Women Muslim Convert*. University of Malaysia Sabah, p. 3.

⁴³ Bhowon, U. & Bundhoo, H. (2016). *Perceptions and Reasons for Veiling: A Qualitative Study*. University of Allahabad, p. 8.

⁴⁴ Bhowon, p. 9.

lėmė ir kitų mergaičių, merginų ar moterų hidžabo dėvėjimas, kurių įkvėptos jos pradėjo taip pat dengti kūną bei galvą musulmoniškaisiais apdarais. Šia praktika moterys jautėsi kultūriškai susijusios su kitomis islamiškos bendruomenės narėmis.⁴⁵

Pasak Sussanna Burghartz (2015), moterys, tokiose šalyse, kaip Prancūzijoje, Vokietijoje, Nyderlanduose ar Šveicarijoje hidžabo dėvėjimą suvokia kaip galimybę parodyti savo atsidavimą islamui kultūriškai. Būtent dėvėdamos įvairius musulmoniškus apdarus moterys formuoja savo islamišką tapatybę. Hidžabo dėvėjimas šiuo atveju yra siejamas ne tik su kultūra, tačiau taip pat su gimtąja šalimi, iš kurios jos yra kilusios, atvykusios ar kuri joms primena šeimos senesnių kartų gimtąjį kraštą. Svarbiu aspektu tampa diferenciacija. Musulmonės, dėvinčios hidžabą Europoje aiškiai išsiskiria iš kitų moterų, tai tampa jų išskirtinumo simboliu.⁴⁶ Hidžabas tampa būtent islamo simboliu, visam pasauliui skelbiančiu apie moters kultūrinius įsitikinimus, taip atskirdamas jas nuo visos likusios socialinės bendruomenės. Svarbu paminėti ir tai, jog dar septynioliktame bei aštuonioliktame amžiuje moterų dėvimi apdarai buvo įrankis, kuris padėjo suformuoti jų asmenines tapatybes. Būtent hidžabo dėvėjimas įtakojo diferenciaciją tarp turtingų ir vargšių, garbingų ir negarbingų, ištekėjusių ir vienišų musulmonių moterų, tokiu būdu atsiskiriant nuo arba išsiskiriant tarp kitų ne musulmonių moterų europinėje bendruomenėje.⁴⁷

3. Hidžabas kaip pasipriešinimo stereotipams priemonė

Hidžabas, tapęs neatsiejama musulmonių moterų tapatybės dalimi, vienoms jų tapo ne tik religinę ar kultūrinę reikšmę įgavusiu fenomenu, bet taip pat ir įrankiu, padėsiančiu pasipriešinti visuomenėje suformuotiems stereotipams. Musulmonės moterys, gyvendamos priimančiose europinėse bendruomenėse neretai susiduria su diskriminacija, kuri jas lydi dėl visuomenėje susiformavusių stereotipų dėl jų išpažįstamos religijos – islamo. Hidžabas pastaraisiais metais tapo iš tiesų gana prieštarai vertinama tapatybės raiškos priemone. Europos šalyse, krikščioniškoje bei pasaulietinėje vakarietiškoje bendruomenėje hidžabo dėvėjimas yra iš tiesų pakankamai kontraversiškai vertinamas reiškinys. Moterų musulmonių patirtys dėvint hidžabą ne musulmoniškoje bendruomenėje, t.y. Europos šalyse, kur musulmonai sudaro mažumą yra pastebimai skirtingos.

⁴⁵ Bhowon, U. & Bundhoo, H. (2016). *Perceptions and Reasons for Veiling: A Qualitative Study*. University of Allahabad, p. 9.

⁴⁶ Burghartz, S. (2015). *Covered Women? Veiling in Early Modern Europe*. History Workshop Journal, p. 6.

⁴⁷ Burghartz, p. 12.

Didelę įtaką moterų pasirinkimui dėvėti hidžabą Europoje padarė būtent su imigracija į Europos valstybes susijusios problemos. Imigracija iš musulmoniškų šalių į Vakarų sukėlė daug įtampos. Pakankamai nemažas skaičius šalių ėmėsi įvairių ribojimų ar net draudimų hidžabo dėvėjimo klausimu. Austrija, Belgija, Bulgarija, Danija, Prancūzija, Vokietija, Airija, Kosovas, Latvija, Malta, Nyderlandai, Norvegija, Švedija, Šveicarija įstatymiškai uždraudė įvairias hidžabo dėvėjimo formas. Vienos šalys uždraudė burkų (islamiškas apdaras, dengiantis visą kūną nuo galvos iki kojų, galvą ir visą kūną) dėvėjimą apskritai, kitos uždraudė jų dėvėjimą mokyklose bei universitetuose, dar kitur uždrausta dėvėti burkas parlamente, viešose vietose ir kt. Atsirado ir draudimų dėvėti veidą dengiančias skaras oro uostuose ir valstybės tarnybos sektoriuje. Visi šie draudimai tik dar labiau įaudrino ir taip įtampą keliančią situaciją dėl hidžabo dėvėjimo Europoje. Jausdamos vis mažesnę toleranciją mažumoms ir svetimai kultūrinei politikai moterys musulmonės ėmė dar labiau priešintis tvarkai Europoje, suaktyvėjo pasipriešinimas įvairiems hidžabo draudimams, rengiant įvairius protestus bei mitingus, kurie paskatino moteris į hidžabo dėvėjimą žiūrėti dar rimčiau.⁴⁸

Moterims musulmonėms galvą ar net visą kūną dengiantys apdarai tapo religinės laisvės suvaržymo simboliu. Pastebima, kad hidžabo dėvėjimas tapo ne tik religinio bei kultūrinio pasipriešinimo priemone. Kai kurios moterys pasipriešindamos draudimams galėjo sąmoningai dėvėti hidžabą tam, kad parodytų savo įsitikinimus bei įsipareigojimus teisinei ir politinei tvarkai, pagrįstai šariatu (islamo įstatymu) bei tam, kad pasipriešintų visuomenėje suformuotiems stereotipams ir dvigubiems standartams. Paminėtina ir tai, jog neretai moterims nepavyksta integruotis į europietišką bendruomenę ir tokiu būdu jos bando išsaugoti savo kultūrinę tapatybę ir užsisklendžia islamiškoje kultūroje.⁴⁹

Svarbu pabrėžti ir tai, jog musulmonės moterys pasirinkimą dėvėti hidžabą pateikia ir kaip kovą prieš visuomenėje suformuotus stereotipus. Dėvėdamos musulmoniškus apdarus moterys išreiškia savo laisves bei teises į gyvenimą, kuriame nėra seksualiai priekabių europiečių vyrų, neseksualizuodamos savo kūno ir taip išsaugodamos savo orumą bei kuklumą.⁵⁰ Moterys dėvėdamos hidžabą Europoje, tokiu būdu, tarsi prieštarauja bei kovoja prieš diskriminaciją, kurią jaučia iš europiečių. Pasak musulmonių, jos nenori išsivaduoti nuo dėvimo hidžabo, jos siekia išsivadavimo nuo stereotipų, kurie yra giliai įsišakniję vakarietiškoje bendruomenėje. Musulmonės moterys siekia išlikti neutraliomis, niekuo

⁴⁸ Maurin, E., Navarette, N. (2019). *Behind the Veil: The Effect of Banning the Islamic Veil in Schools*. Paris School of Economics, p. 1.

⁴⁹ McCrea, R. (2013). *The Ban on the Veil and European Law*. Oxford University Press, p. 77.

⁵⁰ Slininger, S. (2010). *Veiled Women: Hijab, Religion and Cultural Practice*. Eastern Illinois University, p. 78.

neišsiskiriančiomis nuo kitų moterų tam, kad nebūtų diskriminuojamos ar vertinamos pagal savo religinius ar kultūrinius įsitikinimus. Tačiau, nešiodamos hidžabą moterys musulmonės sukuria kitokių bei europietėms svetimų moterų įvaizdį, kuris automatiškai jas atskiria nuo kitų bendruomenės narių. Autoriai Umar Tosseb, Eleanor Bryant ir David Keeble (2014), atlikę tyrimą apie musulmonių moterų dėvimas skaras ir veido suvokimą, daro prielaidą, kad musulmonės moterys dengdamos galvą ar veidą musulmoniškais apdarais atrodo panašiai. Sąmoningai ar ne, tačiau tokiu būdu musulmonės savo išvaizda atskiria save nuo kitų moterų: nemusulmonių europiečių.⁵¹

Pakankamai panašūs motyvai, lėmę moterų pasirinkimą dėvėti hidžabą yra išskiriami ir Joan Wallach Scott knygoje „The Politics of the Veil“ (2007), atliktame tyrime. Musulmonės merginos hidžabo dėvėjimą sieja su savo tapatybės ženklu prieš kitas ne musulmones moteris. Joms tai tarsi tapatybės išraiška, apsauganti musulmones moteris nuo aplinkos, kuri joms kelia pavojų ar diskriminuoja.⁵² Taip pat išskiriama ir tai, jog moterys dažnu atveju nesugeba integruotis į tarptautinę bendruomenę Europoje, todėl užsisklendžia savyje ir taip apsisaugo nuo kitataučių diskriminacijos. Apibendrinant, pastebima, jog musulmonės imigrantės nerodo noro integruotis į europietišką bendruomenę, slepia tikras hidžabo dėvėjimo priežastis. Net ir neprivalėdamos dėvėti hidžabo Europoje, musulmonės tarsi atsiskiria save nuo kitų moterų hidžabo dėvėjimu ir stengiasi jokia būdu nesusitapatinti su europietėmis.⁵³

4. Hidžabas, padedantis apsisaugoti ir išlikti

Neretu atveju, didelė dalis moterų savo pagarbos bei orumo garantu taip pat laiko būtent hidžabą.⁵⁴ Musulmonių moterų kūnas yra suvokiamas kaip moralės bei orumo simbolis, todėl moterys turi išlaikyti šią moralę bei vengti bet kokio svetimų vyrų dėmesio, ypač seksualinio pobūdžio. Pasak autorių Bhowon, U. Bei Bundhoo, moterų kūnas yra seksualiai patrauklus, tad moterys privalo dėvėti hidžabą tam, kad tokiu būdu galėtų išvengti vyrų neigiamo bei seksualaus pobūdžio dėmesio, įvairių komentarų bei seksualinio išnaudojimo galimybių. Taip pat manoma, kad hidžabas gali užkirsti kelią svetimavimui. Kitas svarbus akcentas yra tai, jog

⁵¹ Toseeb, U., Bryant, E. Keeble, D. (2014). *The Muslim Headscarf and Face Perception: "They All Look the Same, Don't They?"*. University of Bologna.

⁵² Scott, J. (2007). *The Politics of the Veil*. Princeton University Press, p. 125.

⁵³ Scott, p. 139-140.

⁵⁴ Bhowon, U. & Bundhoo, H. (2016). *Perceptions and Reasons for Veiling: A Qualitative Study*. University of Allahabad, p. 10.

vyresnėms moterims hidžabo dėvėjimas nėra privalomas, kadangi šioms trūksta fizinio potraukio, tad sumažėja anksčiau išvardintų rizikų grėsmė.⁵⁵

Hidžabas tampa tarsi šydu, padedančiu sukurti saugią socialinę erdvę, apsaugant nuo nepageidaujamo svetimų vyrų dėmesio. Tos moterys, kurios pasirinko dėvėti hidžabą savo noru, teigė bijančios vyrų seksualinės prievartos bei kitų musulmonų pasmerkimo ir pažeminimo bendruomenėje.⁵⁶ Musulmonės imigrantės teigė, kad hidžabo dėvėjimas kai kurioms jų, tuo pačiu, tapo tarsi išsilaisvinimu nuo realaus fizinio dalyvavimo tam tikrose situacijose.⁵⁷ Gyvenant Europos šalyse, kur musulmonų populiacija yra matoma, kaip mažuma, būtent hidžabas padeda joms atsiriboti nuo religinės bei kultūrinės diskriminacijos, stereotipų bei kitų neigiamų reakcijų, tad šiame kontekste moterys hidžabą suvokia ne tik kaip savo islamiškosios tapatybės elementą susiformavusį dar vaikystėje, tačiau ir kaip šydą, apsaugantį jas nuo sekuliaraus pasaulio ir padedančio joms išlikti.⁵⁸

Moterys musulmonės neretai susiduria ir su įvairiais sunkumais bandydamos integruotis į europietišką bendruomenę, kadangi jos požiūris ir standartai yra kitokie, nei jos įpratusios matyti musulmoniškose šalyse. Todėl hidžabas neretai atveju padeda joms pasislėpti nuo sunkumų su kuriais susiduriama ir tokiu būdu dėvint musulmonišką apdarą pabėgti nuo nesėkmingos integracijos Europoje ar negalėjimo pritapti.⁵⁹

5. Nesavarankiškas pasirinkimas dėvėti Hidžabas

Moterų patirtys dėvint hidžabą Europoje iš tiesų labai skirtingos, deja, ne visų pasirinkimą dėvėti hidžabą lėmusios priežastys yra paisančios jų norą ir pasirinkimo laisvę. Kol vienos moterys priešinasi kultūrinei ar religinei diskriminacijai ir savo noru dėvi hidžabą, kitos susitaiko su hidžabo dėvėjimu, kaip su kultūrine ir religine prievole, kuri atsirado dar vaikystėje dėl tėvų ar kitų šeimos narių spaudimo. Didžiojoje Britanijoje atlikto tyrimo metu išaiškėjo, kad daugumos moterų dėvinčių hidžabą pasirinkimą lėmė dar vaikystėje tėvų suformuotos religinės nuostatos, kurioms jos turėjo paklusti. Apklaustos musulmonės moterys

⁵⁵ Bhowon, U. & Bundhoo, H. (2016). *Perceptions and Reasons for Veiling: A Qualitative Study*. University of Allahabad, p. 10.

⁵⁶ Open Society Foundations, 2015: *Behind the veil: why 122 women choose to wear full face veil in Britain*. Open Society Foundations, p. 26.

⁵⁷ Open Society Foundations, p. 28.

⁵⁸ Bhowon, p. 9-10.

⁵⁹ Bhowon, p. 9-10.

buvo griežtai auginamos pagal pagrindinius islamo principus, jų tėvai buvo įvardijami kaip „stipriai praktikuojantys“ ar „teisingai praktikuojantys“.⁶⁰

Moterys teigė, kad tėvai jas privertė nešioti nikabą (islamiškas apdaras, dengiantis visą kūną nuo galvos iki kojų, išskyrus akių liniją). Jaunas merginas buvo siekiama kuo stipriau įtikinti nešioti nikabą, buvo tokių, kurios prisipažino net patyrusios nuolatinę įtampą ir smurtą dėl nikabo nešiojimo prievolės. Taip pat daugumos apklaustų moterų pasirinkimą dėvėti hidžabą įtakojo ir stipriai islamą praktikuojančios aplinkos spaudimas, kadangi daug moterų artimoje aplinkoje dėvėjo musulmoniškus apdarus ir joms tekdavo daryti tą patį. Pasak tyrimo autorių, jaunos merginos bei moterys spaudimą patirdavo ne tik iš vyriškos lyties atstovų šeimoje, tačiau ir iš moterų. Kitos suaugusios musulmonės moterys drąsino jaunesnes – dukras, seseris dėvėti nikabą. Taip pat merginų tėvai nuolat susilaukdavo smerkiančių komentarų bei žvilgsnių iš kitų žmonių. Vyriškosios lyties atstovai šeimoje patirdavo dėl to gėdą, nepatogumą prieš kitus bendruomenės narius, todėl priversdavo savo dukras dengti galvą bei kūną musulmoniškaisiais apdaraus. Moterys, kurios pasirinko dėvėti hidžabą ne savo noru, teigė bijančios vyrų seksualinės prievartos bei kitų musulmonų pasmerkimo ir pažeminimo bendruomenėje, jei elgsis priešingai.⁶¹

6. Hidžabas kaip stiliaus išraiška

Kiek kitokias priežastis moterų musulmonių pasirinkimui dėvėti tik galvą dengiančią skarą pateikia autoriai Mercedes Sheen, Haraj Aman Key Yekani ir Timothy Jordan (2018). Pabrėžiama, jog neginčytinai hidžabas yra svarbus musulmoniškų moterų stiliaus ir grožio žymuo. Teigiama, kad moterys, kurios nešioja tik plaukus dengiančią skarą yra matomos kaip žymiai patrauklesnės nei tos, kurios visą kūną dengia po musulmoniškais apdaraus. Tačiau, moterims, net ir pasirinkusioms dėvėti hidžabą svarbu išlaikyti bent jau veido patrauklumą, kadangi šis aspektas gali padėti joms įsitraukti į socialinę veiklą, įsidarbinti ir pan., kadangi darbdaviai linkę rinktis „patrauklesnį veidą“, kurio nedengia musulmoniški apdarai įdarbinant žmones nemusulmoniškose šalyse Europoje.⁶² Tuo tarpu Jungtiniuose Arabų Emyratuose, moterys yra skatinamos dengti veidą ir darbdavių atlikta apklausa parodė, kad atidengtą veidą

⁶⁰ Open Society Foundations, 2015: *Behind the veil: why 122 women choose to wear full face veil in Britain*. Open Society Foundations, p. 25.

⁶¹ Open Society Foundations, p. 26, 29, 30.

⁶² Mercedes, S., Key, Y., Timothy, J. (2018). *Investigating the effect of wearing the hijab: Perception of facial attractiveness by Emirati Muslim women living in their native Muslim country*. Zayed Univeristy, Middle East Technical University.

pastarieji vertina, kaip mažiau patrauklų, todėl moterys netiesiogiai yra skatinamos dėvėti hidžabą.⁶³

Panašų požiūrį į moterų hidžabo dėvėjimą pateikia ir autorės Emma Tarlo ir Annelies Moors (2013). Pasak jų, musulmonių moterų apdarų dėvėjimą lemia ne tik religiniai ar kultūriniai aspektai, tačiau ir islamiškosios mados fenomenas. Nors islame mada, pvz. spalvotos skaros, įvairių medžiagų bei raštų apdarai, makiažas bei aksesuarai yra sunkiai suderinami su pagrindine hidžabo, kaip fenomeno reikšme – kuklumu, šiuolaikinės musulmonės vis dažniau hidžabą suvokia, kaip vieną iš šiuolaikinės musulmoniškosios mados elementų.⁶⁴ Moterys renkasi ne tik juodos spalvos apdarus, tačiau pradeda rinktis neįprastas šviesias spalvas, kurios iš tiesų atkreipia europiečių dėmesį ir pasak autorių, net padeda sėkmingiau integruotis, užmegzti bendravimą. Vis tik, konservatyvių požiūrių musulmonės teigia, kad mada ir islamas nėra suderinami, todėl besirinkdamos išskirtinius hidžabo variantus musulmonės tik susilieja su europietėmis, taip prarasdamos savitą islamišką išskirtinumą ir formuojamą tapatybę. Kita vertus, musulmonės tokiu būdu nešiodamos hidžabą sėkmingiau įsilieja į kitas bendruomenes, kuriose tampa nebesvetimomis ar „kitomis“, bet yra priimamos pozityviau.⁶⁵ Vadinasi, madingo hidžabo dėvėjimas musulmonėms padeda paneigti vakaruose formuojamus stereotipus apie „šydą“, paslepiančią musulmones nuo europietiško pasaulio.

Apibendrinant, pastebėta, kad įprastai Europinėje visuomenėje hidžabas yra bendrai siejamas su religine prievole, todėl į hidžabą dėvinčias moteris žiūrima, kaip į religines fanatikes, tačiau taip nėra, kartais jos būna politinės fanatikės ir laikosi revaivalistinės ideologijos, taip pat labai dažnai seka kultūrine tradicija ar renkasi hidžabą dėl kitų priežasčių. Neretu atveju musulmonės dėvi musulmoniškuosius kūno ir veido apdangalus, kurie joms padeda apsisaugoti tiek nuo nepageidaujamų vyrų dėmesio, tiek nuo islamofobiškai nusiteikusių visuomenės bei susiformavusių stereotipų, kurie formuoja neigiamą požiūrį į musulmones moteris Europoje. Svarbu paminėti ir kitą hidžabo dėvėjimo motyvą – nesavarankišką pasirinkimą. Salafių moterys dažnu atveju yra priverčiamos dėvėti veidą ir kūną dengiantį hidžabą. Reikšmingą vaidmenį atlieka ir diskriminacijos bei stigmatizacijos padariniai, kurie gali motyvuoti musulmonių moterų norą radikalizuotis ir tokiu būdu dėvinti hidžabą dar labiau priešinti ir skaidyti visuomenę. Galiausiai, moterys hidžabą suvokia ir kaip stiliaus išraišką.

⁶³ Mercedes, S., Key, Y., Timothy, J. (2018). *Investigating the effect of wearing the hijab: Perception of facial attractiveness by Emirati Muslim women living in their native Muslim country*. Zayed University, Middle East Technical University.

⁶⁴ Tarlo, E. & Moors, A. (2013). *Islamic Fashion and Anti-Fashion*. Bloomsbury Press, p. 53-54.

⁶⁵ Tarlo, p. 92.

7. Nominalių musulmonų įtaka hidžabo dėvėjimo klausimu

Nominalūs musulmonai, dar žinomi kaip kultūriniai musulmonai, – musulmonų bendruomenės nariai, kurie neapraktikuoja, bet išlaiko prisirišimą prie islamo kultūros elementų, tampa vis labiau kultūriškai izoliuotais musulmonų bendruomenėse.⁶⁶ Didžiulė kultūrų ir religijų įvairovė Europos valstybėse reiškia ir religijos bei kultūros praktikos išskirtinumą bei unikalumą. Tikinčiųjų musulmonų bendruomenės visame pasaulyje išreiškia daugybę religinių interpretacijų. Iš to kyla daugybė konfliktų tarp pačių musulmonų. Vieni jų save laiko tikrais musulmonais, kiti – kultūriniais ar nominaliais. Įdomu yra tai, kad nominalūs (kultūriniai) musulmonai nuo kitų musulmonų, neretai, skiriasi tuo, kad šie būna nusivylę savo religinėmis institucijomis,⁶⁷ todėl religiją ir jos praktiką suvokia kitaip, nei musulmonams įprasta.

Tai lemia susipriešinimą tarp kitų musulmonų, kurie šiuos vertina kaip sekuliarizuotus musulmonus, kurie nėra verti musulmonų vardo. Neretai, nominaliems musulmonams tam tikros vakarietiškom elgesiui būdingos normos, kurios yra neigiamai vertinamos kitų musulmonų, tampa neatsiejamos.⁶⁸ Svarbu paminėti ir tai, jog nominalių musulmonų tarpe gali būti musulmonams absoliučiai netinkamų praktikų, pavyzdžiui, alkoholio vartojimas, kiaulienos valgymas, ramadamo nesilaikymas, kasdienių maldos ritualų neatlikimas, kitų dievų garbinimas bei moterų atsisakymas slėpti kūną ar veidą dengiantį hidžabą.⁶⁹ Toks elgesys ypatingai supriešina musulmonus. Hidžabas tampa vis aršiau vertinamu ne tik europiečių, bet ir pačių musulmonų. Tokiu būdu musulmonės moterys bando atsiskirti nuo kitų nominalių musulmonių, kurios tarsi labiau save priskiria prie europietiškos kultūros ir tapatybės. Nominalių musulmonų viešas elgesys tampa paskata (dar vienu motyvu) musulmonėms moterims aiškiau brėžti ribas tarp savęs ir adaptaciniu elgesiu pasižyminčių musulmonių. Tos ribos brėžimui pasitelkiamas hidžabas.

⁶⁶ Duderija, A. (2008). *Factors Determining Religious Identity Construction among Western-born Muslims: Towards a Theoretical Framework*. *Journal of Muslim Minority Affairs*, p. 382.

⁶⁷ Ahmed, A. (2008). *Islam and the Secular State*. Harvard University Press, p. 1.

⁶⁸ Siraj, A. (2011). *Meanings of modesty and the hijab amongst Muslim women in Glasgow, Scotland*. *Gender, Place & Culture*, p. 719.

⁶⁹ Yilmaz, S. (2014). *Cultural Muslims: Background Forces and Factors Influencing Everyday Religiosity of Muslim People*. Karabuk University, p. 8.

IV. HIDŽABO DĖVĖJIMO MOTYVŲ ANALIZĖ EUROPOJE

Siekiant išanalizuoti hidžabo dėvėjimo motyvus Europoje, buvo pasirinktos penkios valstybės, esančios Europoje: Prancūzija, Belgija, Vokietija, Jungtinė Karalystė bei Turkija. Valstybės buvo pasirinktos atsižvelgiant į du faktorius: musulmonų populiacijos skaičių Europos valstybėse bei galiojančius teisinius reglamentus, įstatymus, draudimus, kurie tiesiogiai arba netiesiogiai veikė musulmonų bendruomenę. Prancūzija, Belgija, Vokietija ir Jungtinė Karalystė buvo pasirinktos, kaip valstybės, kuriose gyvena didžiausias skaičius musulmonų imigrantų. Turkijos pasirinkimą lėmė kitas svarbus faktorius – musulmoniškojo šydo – hidžabo draudimas, musulmoniškoje valstybėje ir tai, kokią įtaką tam tikrų hidžabo formų uždraudimas turėjo musulmonų bendruomenei. Svarbu paminėti, jog Turkijos atvejis išskirtinis – ji nėra priimančioji valstybė, joje musulmonai – dauguma. Tačiau, valstybėje egzistuoja valstybinė sekuliarizmo ideologija ir hidžabas nėra priimtinas. Nepaisant to, visuomenėje požiūris į hidžabą ir hidžabo supratimą yra kitoks, nes visuomenė yra musulmoniška. Prancūzijoje, Belgijoje, Vokietijoje ir Jungtinėje Karalystėje egzistuoja islamofobijos bei diskriminacijos fenomenai, todėl analizuojant kiekvieną atvejį, svarbu išsiaiškinti kiekvienoje valstybėje teisiškai galiojančius hidžabo draudimus.

Žemiau pateikiamos lentelės, kuriose yra nurodoma Europos valstybių: Prancūzijos, Belgijos, Vokietijos ir Jungtinės Karalystės draudimų klasifikacija, kuria remiantis siekiama parodyti, kaip kiekvienoje iš valstybių veikia biurokratinis aparatas, tiesiogiai arba netiesiogiai veikiantis musulmonių moterų, nešiojančių hidžabą gyvenimą. Turkijos atvejis nebuvo analizuojamas dėl subjektyvaus faktoriaus, jog valstybės daugumą sudaro musulmonai.

Lentelėje naudojamų terminų paaiškinimas:

- *Nacionalinis bendras draudimas*: draudimas, taikomas visose viešose vietose visoje šalyje.
- *Nacionalinis specifinis draudimas*: draudimas, taikomas konkreitiems sektoriams (pvz., vyriausybės įmonių darbuotojai) visoje šalyje.
- *Bendras vietinis draudimas*: draudimas, taikomas visoms viešosioms erdvėms konkrečioje šalies jurisdikcijoje (t. y. regione, mieste ar rajone).
- *Specialus vietinis draudimas*: draudimas, taikomas tam tikriems sektoriams konkrečioje šalies jurisdikcijoje (pavyzdžiui, mokytojo darbai tam tikruose miestuose).

- *Instituciniai, privatūs draudimai praktikoje*: draudimai, numatyti konkrečios įstaigos ar privačios įmonės taisyklėse ar nuostatuose, arba nerašyti draudimai, taikomi praktiškai, pavyzdžiui, restoranų ar sporto, laisvalaikio klubų. Toks draudimas dažniausiai taikomas darbo ir mokymosi vietose.

1. Prancūzijos atvejis

Nacionalinis bendras draudimas	Nacionalinis specifinis draudimas	Bendras vietinis draudimas	Specialus vietinis draudimas	Institucinis, privatus draudimas	Teisės aktų pasiūlymai
Taip	Taip	Ne	Ne	Taip	Ne

2. Belgijos atvejis

Nacionalinis bendras draudimas	Nacionalinis specifinis draudimas	Bendras vietinis draudimas	Specialus vietinis draudimas	Institucinis, privatus draudimas	Teisės aktų pasiūlymai
Taip	Ne	Taip	Ne	Ne	Taip

3. Vokietijos atvejis

Nacionalinis bendras draudimas	Nacionalinis specifinis draudimas	Bendras vietinis draudimas	Specialus vietinis draudimas	Institucinis, privatus draudimas	Teisės aktų pasiūlymai
Ne	Ne	Ne	Taip	Taip	Taip

4. Jungtinės Karalystės atvejis

Nacionalinis bendras draudimas	Nacionalinis specifinis draudimas	Bendras vietinis draudimas	Specialus vietinis draudimas	Institucinis, privatus draudimas	Teisės aktų pasiūlymai
Ne	Ne	Ne	Ne	Taip	Ne

Nors daugumoje Europos šalių pastebimas anti-musulmoniškos kultūros augimas bei iš to išplaukiantys ribojimai ar draudimai, su kuriais susiduria musulmonės moterys, dėvinčios hidžabą, situacija valstybėse yra nevienoda. Blogiausia padėtis yra Prancūzijoje ir Belgijoje – šalyse, kuriose yra daugiausia draudimų, taikomų musulmonių moterų dėvimams įvairiems

hidžabo tipams. Vokietijoje musulmonėms moterims yra taikomi svarbūs teisiniai apribojimai, tačiau jais paveikiama mažiau musulmonių moterų. Tuo tarpu Jungtinėje Karalystėje hidžabo draudimą galima pastebėti tik specifinėse institucijose ar privačiame sektoriuje, kadangi nacionaliniu bei vietiniu lygmeniu draudimai dėvėti hidžabą neegzistuoja.

1. Hidžabo draudimo fenomenas Europoje

Imigracija iš musulmoniškųjų šalių tapo įtampos šaltiniu daugelyje Vakarų valstybių. Pakankamai didelis skaičius šalių priėmė teisinius reglamentus, ribojančius religijos bei religinių simbolių raišką bei tokiu būdu pabrėžė viešosios erdvės neutralumą. Europos valstybėse ypatingai buvo atkreiptas dėmesys į musulmonių moterų dėvimus galvos bei kūno apdarus – hidžabą. Hidžabo dėvėjimas nemusulmoniškose valstybėse tapo ryškiu islamo buvimo, Vakarų Europoje, simboliu. Hidžabo dėvėjimo klausimas tapo ypač aktualus daugelyje valstybių. Kai kuriose šalyse hidžabas tapo politinių ginčų bei diskusijų objektu. Tam tikrose valstybėse įsigaliojo įstatymai, draudžiantys viešose vietose dėvėti veidą bei visą kūną dengiančius musulmoniškuosius apdarus. Kitose valstybėse atsirado dar griežtesni draudimai, pavyzdžiui, draudimas dengti veidą mokyklose, universitetuose, tam tikrų sričių profesinėse erdvėse ir viešajame sektoriuje. Vienos valstybės uždraudė dengti veidą, nešiojant hidžabą, arba visą kūną, dėvint burką, nikabą. Kitose šalyse draudimas galiojo bet kokiems drabužiams, susijusiems su islamo religine simbolika, pavyzdžiui, tapo draudžiama nešioti galvos skarą (kimar), kuri yra tiesiogiai siejama su islamu. Pasirinkimą uždrausti ar kitaip reguliuoti hidžabo dėvėjimą lėmusiais veiksniais tapo siekis, apsaugoti musulmones moteris nuo prievartos prisidengti veidą ar kūną, kai jos tą daro ne savo noru, kitaip tariant, kai jos yra priverčiamos, pavyzdžiui šeimos ar kitų bendruomenės narių, taipogi siekiant apsaugoti bei puoselėti pasaulietines tam tikros valstybės vertybes. Taip pat įvairiose Europos valstybėse buvo pabrėžiamas visuomenės saugumo klausimas.

Hidžabo draudimo fenomenas susiformavo pakankamai neseniai, 2004 m., kai Prancūzija, tapusi hidžabo draudimo pradininke, uždraudė studentams nešioti bet kokius religinius simbolius, įskaitant hidžabą, valstybės valdomose įstaigose. Svarbu paminėti, jog hidžabo draudimo nesilaikymas įvairiose šalyse buvo baudžiamas skirtingai, tačiau kiekvienoje jų atsiliepdavo finansiškai nepalankiai – pinigine bauda bei įvairiais nurodymais susijusiais net su pilietybės praradimu bei deportacija iš šalies. Pavyzdžiui, 2017m. Belgijos policijai teko deportuoti Danijos pilietybę turinčią moterį, atvykusią iš Tuniso, dėvėjusią nikabą ir atsisakiusią parodyti veidą, Briuselio oro uoste atliekant asmens identifikacijos

patikrinimo procedūrą. Moteris buvo deportuota dėl 2011 m. liepos 23 d., Belgijoje įsigaliojusio įstatymo, draudžiančio moterims dėvėti visą veidą dengiantį šydą, nikabą ir burką, kuris taip pat dengia akis. Pabrėžtina, jog visą veidą dengiantys musulmoniški apdarai viešose vietose užtraukia baudžiamąją atsakomybę asmenims, kurie vėliau gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn – šiems grėšia piniginės baudos ir įkalinimas iki septynių darbo dienų šalies kalėjime.

Prancūzija ir Belgija nebuvo vienintelės valstybės, taikiusios hidžabo draudimą. Austrija, Bosnija ir Hercegovina, Bulgarija, Danija, Vokietija, Italija, Airija, Kosovas, Latvija, Malta, Nyderlandai, Norvegija, Švedija, Šveicarija, Jungtinė Karalystė, Turkija bei Rusija taip pat teisiškai reguliavo hidžabo dėvėjimą. Musulmoniškųjų apdarų draudimas tapo jautria tema ne tik vakarietiškų pažiūrų europiečiams, bet ir patiems musulmonams. Kiekvienoje iš Europos valstybių, draudusių hidžabą, viduje kilo nepasitenkinimo banga. Musulmonės moterys rengė mitingus bei priešinosi įstatymams draudžiantiems dėvėti hidžabą. Kai kurioms jų – hidžabo dėvėjimas tapo pasipriešinimo „sistemai“ simboliu. Žvelgiant iš musulmonių moterų perspektyvos, hidžabo draudimas tapo įrankiu, ribojančiu jų pasirinkimo laisvę bei varžančiu jų teises į viešą gyvenimą, darbą bei mokslą, tiek mokykloje, tiek siekiant aukštojo išsilavinimo universitete. Hidžabo fenomenas tapo objektu, supriešinančiu visuomenę – sukeliančiu baimę, saugumo nebuvimo ir nepasitikėjimo jausmą europiečiams ne musulmonams ir varžančiu pasirinkimo laisvę bei teisę į kultūrinę bei religinę tradicijas musulmonėms imigrantėms moterims, kilusioms ar atvykusioms iš musulmoniškų šalių.

2. Prancūzijos atvejis

Hidžabo dėvėjimo klausimas Prancūzijoje tapo labai prieštaringai vertinamu nuo pat 1989 m. Diskusijos iš esmės buvo susijusios su tuo, ar mergaitės musulmonės, nusprendusios dėvėti hidžabą, gali tai daryti valstybinėse mokyklose. Antras klausimas – kaip apginti jaunų merginų laisvą pasirinkimą ir kitų moterų teises, kurios atsisako dėvėti hidžabą ir dėl to patiria stiprų šeimos ar musulmonų bendruomenės narių spaudimą ir smerkimą. Po ilgai trukusių diskusijų, 2004 m. buvo priimtas naujas įstatymas, visiškai uždraudžiantis hidžabą mokyklose. Įstatymas draudė visų religijų religinių simbolių nešiojimą, tačiau, ypatingai palietė islamo išpažinėjus – musulmonus. Hidžabo draudimas tapo tiesiogiai nukreiptu į musulmonų bendruomenę. Mokinės, norinčios nešioti hidžabą tapo akivaizdžiai paveiktos. Draudimas dėvėti hidžabą galėjo turėti neigiamos įtakos mokymuisi, mokinės, norinčios dėvėti hidžabą turėjo pasirinkti nuotolinį mokymąsi arba mesti mokslus. Priešingą poveikį juto mokinės, kurių

aplinka jas skatino dėvėti hidžabą, jos galėjo eiti į mokyklą ir nenešioti hidžabo, kurio dėvėti nenorėjo anksčiau, bet privalėjo dėl šeimos ar bendruomenės narių įtakos.⁷⁰

Hidžabo draudimas Prancūzijoje neapsiribojo tik draudimu dėvėti veidą ir kūną dengiančius musulmoniškus šydus. 2021 m. kovo 30d. žiniasklaidos ir naujienų įmonė „Buzz Feed“ atliko tyrimą iš karto po to, kai 2021 m. kovo 30d. Prancūzijos Senatas pateikė separatizmo įstatymo projektą, kuriame buvo siūloma uždrausti jaunesnėms, nei 18 metų mergaitėms dėvėti hidžabą. Taip pat buvo siūloma uždrausti hidžabą merginoms studijuojančioms universitete. Mamoms, dėvinčioms hidžabą, buvo siūloma uždrausti kartu su savo vaikais vykti į mokyklos išvykas ar iškyklas. Maža to, buvo siūloma, jog draudimas įsigaliotų ir viešuosiuose baseinuose. Juose negalėtų lankytis moterys, dėvinčios musulmoniškuosius maudymosi kostiumus – burkinius.⁷¹ Įvairiausi reguliavimai susiję su hidžabu, moterims tapo iššūkiais, tiesiogiai veikiančiais jų gyvenimo kokybę. Atliekant tyrimą, „Buzz Feed“ žurnalistė Ada Enechi apklausė keturias musulmones moteris, gyvenančias Prancūzijoje, siekiant sužinoti, kaip hidžabo draudimas paveikė jų gyvenimus.

Musulmonės moterys, dalyvavusios tyrime, viešai pasmerkė hidžabo draudimą. Pasak jų, tai „buvo žingsnis atgal“.⁷² Tyrime dalyvavusios moterys teigė, jog uždrausdama dėvėti hidžabą, Prancūzija bando jas apsaugoti nuo spaudimo, kurį jos neva patiria. Tačiau, moterys teigė, jog hidžabo draudimas jas veikia priešingai – jos jaučia spaudimą negalėdamos dėvėti hidžabo, kuris jas apsaugo nuo islamofobijos ir net rasizmo. „Žmonėms atrodo, kad mes esame verčiamos dėvėti hidžabą, kad esame silpnos ir negalime pačios atlikti pasirinkimų, bet tai netiesa“ – teigė viena iš tyrime dalyvavusių merginų. Hidžabo draudimas moterims atrodo pavojingas, pasak jų, tai nėra tik rūbo dalis, tai jų tapatybės dalis. Įstatymą moterys prilygino judėjimui prieš moteris.⁷³

Tyrime dalyvavusių musulmonių moterų pasirinkimo dėvėti hidžabą motyvai buvo panašūs. Pavyzdžiui, viena moteris, pradėjo dėvėti hidžabą todėl, nes pajuto turinti artimą ir stiprų ryšį su religija, tokiu būdu ji manė priartėsianti arčiau Dievo. Kita – pasijuto esanti arčiau bendruomenės bei religijos, todėl ji pradėjo nešioti hidžabą, siekdama pasauliui parodyti, jog ji yra musulmonė ir tuo didžiuojasi. Trečioji tyrime dalyvavusi musulmonė moteris teigė, jog hidžabas jai buvo tarsi „antra oda“, kuri visą gyvenimą teikė patogumo, saugumo, pasitikėjimo

⁷⁰ Maurin, E. & Navarette, N. (2019). *Behind the Veil: The Effect of Banning the Islamic Veil in Schools*. Paris School of Economics, IZA Institute of Labor Economics, p. 2.

⁷¹ Enech, A. (2021). *Muslim Women Discuss What Is Happening In France*. BuzzFeed News.

⁷² Enech.

⁷³ Enech.

bei artumo tikėjimui jausmą.⁷⁴ Moterų teigimu, musulmonės, užaugusios Prancūzijoje susidūrė su daugybe iššūkių, kurie neleido jų norams ir svajonėms išsipildyti bei būti tuo, kuo būti jos norėjo. Islamofobijos klausimas musulmonų bendruomenei tapo itin aktualus. 2020 m. Prancūzijoje buvo įvykdyti 235 išpuoliai prieš musulmonus.⁷⁵ Moterys teigia, kad hidžabas joms padeda apsisaugoti nuo nuolatinio spaudimo, kurį jos patiria dėl seksizmo, islamofobijos, homofobijos bei persekiojimo dėl religijos ir kultūros. Visos, tyrime dalyvavusios moterys, sako, esančios bent kartą patyrusios traumų dėl hidžabo dėvėjimo. Vieną jų buvo bandyta pastumti po atvažiuojančiu traukiniu metro stotyje, kitai po Rugsėjo 11-osios išpuolių, mokykloje mokytoja nuėmė hidžabą. Trečioji bei ketvirtoji tyrime dalyvavusios moterys pasakojo negalinčios dirbti, nes darbdaviai draudžia dėvėti hidžabą arba joms teko susidurti su iššūkiu, kai darbdavys nenori įdarbinti musulmonės moters dėl dėvimo hidžabo. Moterys teigia, kad hidžabo draudimas jas veikia tiesiogiai – „tai nėra tik medžiagos skiautė“ – tai dalis jų tapatybės. Uždraudus hidžabą jos jaučiasi taip, tarsi būtų atimta „dalis jų kūno“.⁷⁶

Hidžabo nešiojimas Prancūzijoje, musulmonėms tapo tarsi pasipriešinimo stereotipams priemone. Šiuo požiūriu musulmoniškos aprangos dėvėjimas tapo individualia teise išreikšti savo tapatybę, išplėsti tradicines pilietines laisves.⁷⁷ Kita vertus, musulmonėms moterims hidžabas tapo saviraiškos laisve. Hidžabas, tarsi, atskyrė jas nuo kitų moterų. Įdomu tai, kad noras atsiskirti nuo kitų nemusulmonių moterų ir tokiu būdu siekti kultūrinės laisvės bei veiksmingai kovoti su kultūrine ir religine diskriminacija yra dažnu atveju ne savarankiškas sprendimas. Sudėtinga patikrinti, kiek moterų iš tiesų renkasi dėvėti hidžabą savo noru, galbūt dalis jų negali pasipriešinti šeimoms, kuriose yra susiformavusios gilios hidžabo dėvėjimo tradicijos.

Prancūzijos atveju, hidžabo draudimas turėjo ypatingą reikšmę imigrantų musulmonų bendruomenės nariams, ypač moterims. Hidžabo draudimas Prancūzijos politinio elito narių tapo vaizduojamas, kaip apsaugantis Prancūzijos Respublikos vertybes bei patvirtinantis pagrindinius nacionalinius principus. Musulmoniškojo šydo draudimu buvo stengiamasi išsaugoti tautinę vienybę ir respublikines vertybes nuo kultūrinio susiskaldymo. Tačiau, religinių simbolių draudimas Prancūzijos mokyklose tapo labiau visuomenę skaldančiu, nei

⁷⁴ Enech, A. (2021). *Muslim Women Discuss What Is Happening In France*. BuzzFeed News.

⁷⁵ *Fourteenth OIC Observatory Report on Islamophobia*. (2022). Organization of Islamic Cooperation. 48th Session of the Council of Foreign Ministers (CFM), p. 169.

⁷⁶ Enech, A. (2021). *Muslim Women Discuss What Is Happening In France*. BuzzFeed News.

⁷⁷ Heine, S. (2009). The Hijab controversy and French republicanism: Critical analysis and normative propositions, p. 185.

jungiančiu fenomenu. Tai paskatino musulmonės moteris nešioti hidžabą gyvenant Europos valstybėse ir tuo dar labiau didžiuotis. Tokiu būdu jos išreiškė savo musulmonišką tapatybę.

3. Hidžabas Belgijoje

2020 m. birželio 14 d. Belgijos Konstituciniam Teismui patvirtinus draudimą aukštosiose mokyklose studentams dėvėti galvą dengiančius šydus, kurie atspindi politinę, filosofinę bei religinę nuomonę ar įsitikinimą, musulmonų bendruomenei teko susidurti su politiniu iššūkiu, tiesiogiai veikiančiu jų gyvenimą. Hidžabo uždraudimas sukėlė pasipiktinimo bangą musulmonų bendruomenėje. Moterys musulmonės, dėvinčios veidą ir galvą dengiančius šydus – hidžabą, negalėjo studijuoti universitete. Belgijos užmoji uždrausti hidžabą lėmė du motyvai: buvo siekiama išgelbėti moteris nuo lyties priespaudos bei apsaugoti Belgijos visuomenę nuo galimai pavojingo viešo kišimosi į visuomenę jautrias sferas, kuriose galėjo dalyvauti intelektualiai ir politiškai aktyvios musulmonės moterys, slepiančios veidą ar visą kūną po musulmoniškuoju šydu. Nors hidžabo draudimas buvo aiškinamas, kaip būdas, skirtas spręsti lyties nelygybės klausimą, hidžabas Belgijos visuomenėje tapo labiau pavojaus nacionaliniam saugumui simboliu.

Catherine Van de Graaf (2021) atliktas tyrimas, kuriuo siekiama išsiaiškinti diskriminacijos fenomeną Belgijoje, parodė, kad musulmonės dažnai susiduria su diskriminacijos apraiškomis šalyje. Musulmonėms moterims, dėvinčioms hidžabą, tarsi, sąmoningai visuomenėje suformuojama „etiketė“.⁷⁸ Hidžabas tampa lengvai atpažįstamu islamiškuoju simboliu, kuris bendruomenėje skatina asmens diskriminaciją. Tyrime dalyvavusios moterys prisipažįsta, jog diskriminuojamos jaučiasi ne tik kasdieniniame gyvenime – su jomis elgiamasi mažiau pagarbiai, lyginant su kitais žmonėmis, arba jos matomos, kaip nesąžiningos ar prastesnės, nei kiti žmonės, bet ir svarbiuose gyvenimo etapuose – joms sunkiau gauti darbą, stipendiją mokslui, paskolą verslui pradėti ar būstui įsigyti.⁷⁹

Taip pat pastebima, jog neretu atveju, islamofobiją „skatina ir įteisina“ teisės aktai bei įstatymai.⁸⁰ Tokiu atveju, valstybės institucijų priimti įstatymai bei taisyklės, pavyzdžiui, draudžiančios hidžabo dėvėjimą, musulmonėms moterims tampa fenomenu, tiesiogiai arba

⁷⁸ Graaf, C. (2021). Perceptions of Discrimination of Muslim Women in Belgium: A Study of Discriminatory Incidents Across Public and Private Organizations Reported to the National Equality Body. Human Rights Centre of Ghent University, p. 210.

⁷⁹ Graaf, p. 210.

⁸⁰ Graaf, p. 211.

netiesiogiai suvokiamu, kaip jas diskriminuojančiu. Tokiu būdu moterys jaučiasi diskriminuojamos ne konkrečių visuomenės narių, bet biurokratinio aparato – valstybinių institucijų. Moterys musulmonės susidūrė su diskriminacija įvairiai – net leisdamos laisvą laiką viešuose baseinuose. Pasak tyrimo dalyvavusios moters, jos buvo paprašyta išeiti iš baseino, kai ji norėjo maudytis su kūną dengiančiu musulmonišku maudymosi kostiumėliu – burkiniu. „Baseinas veikė bendradarbiaujant viešajam ir privačiam sektoriui, o jo vidaus reglamentas uždraudė baseine dėvėti vadinamuosius „burkinius“. Sumokėdama įėjimo mokestį, vadovybės nuomone, sutikau su lankytojams keliamomis sąlygomis. Taigi buvau pašalinta, o sumokėtas stojimo mokestis negražintas“.⁸¹

Panašia patirtimi dalinosi ir kita tyrimo dalyvavusi moteris, kuri buvo pakviesta dalyvauti buvusioje vidurinėje mokykloje, kaip absolventė. Jai atvykus buvo paprašyta nusiimti galvą dengiantį hidžabą arba išeiti. Prašymas buvo motyvuotas tuo, kad mokyklos nuostatai draudė mokiniams dėvėti galvą dengiančias religines skaras ar kitą religinę atributiką. Moteris teigia, pasijautusi diskriminuojama, kadangi ši nebuvo mokinė ir taisyklės jai galioti neturėjo.⁸² Trečioji pašnekovė taip pat pasidalino istorija, kuomet jos buvo paprašyta nusiimti galvą dengiančią skarelę mokykloje, jai dirbant mokytoja, nes to reikalavo mokyklos nuostatai dėl religinių simbolių nešiojimo. Pasak tyrimo dalyvavusios moters, negalėdama dėvėti hidžabo ši jautėsi prastai, nepatogiai.⁸³

Tai nebuvo vienietiniai atvejai. Musulmonės moterys patyrė diskriminaciją dėl hidžabo ir darbinėje aplinkoje. Jų buvo prašoma nusiimti galvą dengiančias skareleles prieš ateinant į darbo vietą, kadangi religiniai simboliai darbo vietoje buvo neleidžiami. Taip pat, viena iš tyrimo dalyvavusių moterų teigė, jog žiemos metu jai buvo liepta nusiimti hidžabą, kai tuo tarpu kitos moterys dėvėjo storas, kaklą dengiančias skaras ar šalikus. Negana to, moteris, bandžiusi įsidarbinti į valstybės tarnautojos vietą, buvo nepriimta dėl hidžabo dėvėjimo, kadangi valstybės tarnautojai privalo išlikti neutralūs. Darbdaviai hidžabo draudimą darbo vietoje motyvavo saugumo, higienos bei neutralumo užtikrinimu.⁸⁴

Diskriminaciją Belgijoje patyrusioms moterims musulmonėms, hidžabas tapo prieglobsčiu, apsaugančiu jas nuo išorinio pasaulio. Svarbu paminėti ir tai, jog dėvėdamos hidžabą musulmonės tampa lengviau atpažįstamomis ir persekiojamomis. Tačiau, dėvėdamos

⁸¹ Graaf, C. (2021). Perceptions of Discrimination of Muslim Women in Belgium: A Study of Discriminatory Incidents Across Public and Private Organizations Reported to the National Equality Body. Human Rights Centre of Ghent University, p. 213.

⁸² Graaf, p. 213.

⁸³ Graaf, p. 213, 214.

⁸⁴ Graaf, p. 213-215.

kūną ir galvą dengiančius musulmoniškus šydu, moterys, tarsi, simboliškai kovoja prieš skarelių ir „burkinių“ institucionalizuotą draudimą Belgijoje ir tuo pačiu prieš islamofobišką Belgijos bendruomenę. Įdomu yra tai, kad musulmonės moterys, gyvenančios kaimynystėje, kur musulmonų bendruomenė – dauguma, yra linkusios į stipresnį religinį įsitraukimą. Kitaip tariant, tarpreliginis kontaktas tarp musulmonų yra svarbesnis rizikos ir pagundos veiksnys, nei asmeninės žmogaus savybės, išsilavinimas ar požiūris į kultūrinius aspektus. Kontaktai su vietiniais gyventojais kaimynystėje turi didelį poveikį musulmonų imigrantų religiniam elgesiui.⁸⁵

Stebina tai, kad nepaisant patiriamos diskriminacijos bei susiduriant su islamofobija, moterys musulmonės vis tiek renkasi dėvėti veidą ar visą kūną dengiančius musulmoniškus drabužius. Bandant suprasti moterų pasirinkimo dėvėti hidžabą fenomeną, Belgijos Žmogaus Teisių Centras atliko tyrimą, kuriame dalyvavo 27 Belgijoje gyvenančios musulmonės moterys, pasirinkusios dėvėti įvairius hidžabo tipus. Pagrindiniu veiksniumi pradėti dėvėti hidžabą tapo noras išsiskirti iš kitų bendruomenės narių pamaldumu.⁸⁶ Taip pat kai kurios pašnekovės hidžabo dėvėjimą siejo su religine prievole. Pabrėžtina, kad didžioji dauguma moterų mano, kad hidžabo dėvėjimas nėra religinė prievolė, o asmens savarankiškas pasirinkimas ar įsipareigojimas laikytis aukštesnio lygio islamo praktikos. Pasak tyrimo dalyvavusių moterų, tai nėra nulemta konkrečios islamo teisinės mokyklos, tai lemia savarankiško sprendimo priėmimas. Taip pat, galima suprasti, kad nešiodamos hidžabą, moterys Belgijoje jaučiasi pamaldesnės, kadangi atsižvelgia į rekomenduotą religinį elgesį bei religines normas. Tuo pačiu, musulmonėms, pavyzdžiui, nikabas tapo „gyvenimo būdu“.⁸⁷ Viena iš tyrimo dalyvių nikabą susiejo su pirmiausia šydu žmogaus viduje, o ne išorėje. Jai tai reiškė skaistumą, kuklų elgesį, mandagumą bei pagarbą. Svarbu paminėti ir tai, jog pašnekovės nikabo nešiojimą apibūdino ir kaip saugumo garantą – įrankis, apsaugantis jas nuo vyrų žvilgsnių, bei užtikrinantis moters grožio išsaugojimą tik savo (tikram ar būsimam) vyrui.⁸⁸ Reikšminga ir tai, kad neretai moters pasirinkimas dėvėti hidžabą – nesavarankiškas. Moterys prisipažįsta, kad jų vyrai pageidauja, o kartais ir reikalauja, kad moterys būtų užsidengusios veidą, galvą ar visą kūną musulmoniškais apdaraais. Kelios moterys teigė priešingai, esą jų šeimos nariai, atvirkščiai, pasisako prieš hidžabo dėvėjimą ar neigiamai vertina moterų

⁸⁵ Brunig, B. & Fleischmann, F. (2015). Understanding the Veiling of Muslim Women in the Netherlands. *Journal for the Scientific Study of Religion*, p. 24-25.

⁸⁶ *Wearing the Face Veil in Belgium. Views and Experience of 27 Women Living in Belgium concerning the Islamic Full Face Veil and the Belgian Ban on Face Coverin*. Human Rights Centre, Ghent University, p. 6.

⁸⁷ *Wearing the Face Veil in Belgium*, p. 6.

⁸⁸ *Wearing the Face Veil in Belgium*. p. 6.

pasirinkimą. Tačiau, Joan Wallach Scott (2007) atliktas tyrimas parodė priešingai – musulmonės moterys nėra linkusios pripažinti fakto, kad pasirinkimą dėvėti hidžabą nulėmė, pavyzdžiui vyro reikalavimas tą padaryti. Svarbu suprasti tai, kad dažnu atveju moterys musulmonės nėra sąžiningos, kalbėdamos apie pasirinkimo dėvėti hidžabą motyvus. Taip nutinka todėl, nes musulmonės dažnu atveju negali pasirinkti, ar nori dėvėti hidžabą, kadangi sprendimą už jas priima jų šeimos nariai ir jos jiems negali pasipriešinti. Taip pat atliktame tyrime išskiriama ir tai, jog moterys itin dažnai nesugeba integruotis į tarptautinę bendruomenę Europoje, įskaitant ir Belgijos atvejį, todėl užsisklendžia savyje po islamiškuoju šydu ir taip apsisaugo nuo kitataučių diskriminacijos.⁸⁹

4. Hidžabo fenomenas Vokietijoje

Per pastaruosius dešimtmečius dauguma Vakarų šalių patyrė didelį musulmonų imigrantų antplūdį, ne išimtis yra ir Vokietijos Federacinė Respublika. Remiantis 2019 metų statistiniais duomenimis, Vokietijoje gyvenančių musulmonų, kilusių iš musulmonų kilmės šalių, skaičius siekė nuo 5,3 iki 5.6 mln.⁹⁰ Augantis musulmonų imigrantų skaičius Vokietijoje, neišvengiamai tapo aršiai diskutuojamu klausimu bei ginčų objektu. Islamas tapo ypač matoma religija Vokietijoje. Tai sukėlė nerimą Vokietijos vidaus politikoje – susirūpinta tautinės tapatybės išsaugojimo ir migracijos klausimu. Besikeičianti valstybės demografija padarė didelę įtaką Vokietijos visuomenės savęs suvokimui ir ribų tarp nacionalinės bendruomenės ir pašalinių asmenų apibrėžimui.⁹¹ Į atvykėlius iš kitų valstybių imta žiūrėti, kaip į svetimus. Ypatingai išsiskyrė požiūris į imigrantus, kilusius iš musulmonišκών šalių. Tai turėjo įtaką islamofobijos bei diskriminacijos fenomeno susiformavimui Vokietijoje. Šalyje imta vis labiau neigiamai vertinti imigrantus musulmonus, žiniasklaida atliko svarbų vaidmenį formuojant musulmonų įvaizdį ir tokiu būdu dar labiau padidino visuomenės susirūpinimą tiek musulmonais, tiek islamu, kaip religija, apskritai.

Musulmonių moterų dėvimas hidžabas tapo vienu iš objektų, keliančių susirūpinimą visuomenėje. Nemusulmonų asmenų požiūris į moteris, dėvinčias hidžabą tapo ypač prieštaringu. 2013 metais, kai kuriose Vokietijos federalinėse žemėse mokytojoms buvo uždrausta nešioti galvą ir veidą dengiančius musulmoniškus šydus. Po draudimo įvedimo,

⁸⁹ Scott, J. (2007). *The Politics of the Veil*. Princeton University Press, p. 125.

⁹⁰ Pfundel, K., Stichs, A., Tanis, K. (2020). *Executive Summary of the study "Muslim Life in Germany"*. Federal Office for Migration Refugees, p. 3.

⁹¹ Nordbruch, G. (2012). *Germany: Migration, Islam and National Identity*. Syddansk Universitet, p. 7.

pastebėta, kad moterys, dėvinčios hidžabą sunkiau susiranda darbą, darbdaviai nėra linkę jas įdarbinti, taip pat jos patiria spaudimą, kai jų yra prašoma nusiimti galvą dengiančią skarą darbo vietoje. Doris Weichselbaumer (2019) atlikto tyrimo metu paaiškėjo, jog musulmonės neretai susiduria su diskriminuojančiu elgesiu bandydamos įsidarbinti. Ypatingai, dėmesys yra atkreipiamas į stigmatizacijos fenomeną. Hidžabas tampa ypač stigmatizuojamu Vokietijoje. Visuomenėje moterys, dėvinčios hidžabą buvo atpažįstamos, kaip kitokios, socialiai atskiriamos nuo kitų moterų bendruomenėje. Tokiu būdu formuodavosi išankstinio nusistatymo ir diskriminacijos fenomenas. Pabrėžtina, jog per pastaruosius dešimtmečius musulmonų stigmatizacija stipriai išaugo.⁹² Musulmonių moterų dėvimas hidžabas tapo iš tiesų opia problema Vokietijoje. Kaip pabrėžia Beverly Weber (2004): „Islamiškas šydas pastaruoju metu užima ypatingą vietą nacionalinėje vaizduotėje, jis tapo suvokiamas kaip musulmonių migrantų moterų kitoniškumo, priespaudos ir kultūrinio skirtumo simbolis, netiesiogiai atskleidžiantis augančią baimę dėl islamo vietos Vokietijoje.“⁹³

Neretai, baimę dėl islamo plėtimosi Vokietijoje sėja ir neo-musulmonų fenomeno susikūrimas. Terminą neo-musulmonas dar 2002 m. sugalvojo ir pasiūlė sociologė Sigrid Nokel, atlikusi tyrimą su vadinamosiomis, antrosios kartos musulmonėmis.⁹⁴ Tyrime buvo aprašomos jaunosios arba naujosios kartos musulmonės, kurios “grįžo” prie religinių bei kultūrinių praktikų bei aktyviai dalyvavo socialiniame gyvenime – aktyviai įsitraukė į veiklą mokyklose, universitetuose, profesinėje aplinkoje. Pasak tyrimo autorės, dėvėdamos musulmoniškąją galvos apdangalą – hidžabą, moterys viešai demonstravo priklausmą musulmoniškajai bendruomenei bei taip formavo savo kultūrinę tapatybę.⁹⁵ Apklausus musulmones moteris paaiškėjo, kad hidžabas tapo ne tik religine, bet ir kultūrine islamo išraiška. Nešiodamos hidžabą neo-musulmonės moterys tiria socialinius konfliktus įvairiose sferose – ugdymo įstaigose bei darbovietėse. Būdamos islamo atstovėmis, jos nešiodamos hidžabą bando pasipriešinti visuomenėje suformuotiems stereotipams ir tokiu būdu kovoti prieš juos. Musulmonių moterų dėvimi islamiški apdarai tampa esminiu diskursų objektu. Pabrėžtina, jog jų pasirinkimą dėvėti hidžabą, siekiant pasipriešinti stigmatizacijai bei diskriminacijai prieš musulmonus, palaiko jų religinės bendruomenės nariai.

⁹² Ragins, B. (2008). *Disclosure disconnects: Antecedents and consequences of disclosing invisible stigmas across life domains*. *Academy of Management Review*, 194–215.

⁹³ Weber, B. (2004). *Cloth on her Head, Constitution in Hand: Germany's Headscarf Debates and the Cultural Politics of Difference*. *German Politics and Society*, p. 33.

⁹⁴ Nokel, S. (2005). *Islam and the New Europe: Challenge for Continuity or Chance for Change*.

⁹⁵ Nokel.

Panašų tyrimą atlikusi Iris Dahnke (2008), kuri pastebėjo, kad jaunųjų musulmonų (neomusulmonų) pasirinkimą dėvėti hidžabą, dažniausia, motyvavo apsisprendimas laikytis religinių taisyklių.⁹⁶ Taip pat pastebėta, kad moterų pasirinkimą lėmė šeimos ar vyro noras hidažbo dėvėjimo klausimu. Svarbu paminėti ir tai, jog hidžabas tapo ne tik religiniu, lengvai ne musulmonams atpažįstamu simboliu, bet ir fenomenu, musulmonėms suteikiančiu skirtingas reikšmes: religingumo simboliu, nuolankumo išraiška, susilaikymo prieš vedybas, nepasiekiamumo vyrams simboliu ir apsaugos nuo jų žvilgsnių garantu. Paminėta ir tai, jog skirtinguose kontekstuose, hidžabas turėjo skirtingas reikšmes. Nors ir pastebima, kad jaunos musulmonės moterys nešiodamos hidžabą bando tokiu būdu pasipriešinti Vakarų valstybių suformuotiems stereotipams, pagrindiniu motyvu Vokietijoje vis tik išlieka religingumo ir priklausymo musulmonų bendruomenei motyvas. Musulmonės moterys hidžabą galiausiai suvokia, kaip savęs, savo tapatybės kūrimo ir pozicionavimo elementą, kurio formavimui įkvėpimo ir „energijos“ semiasi iš religingumo šaltinio.⁹⁷

5. Jungtinės Karalystės atvejis

Jungtinėje Karalystėje neegzistuoja hidžabo draudimo fenomenas. Moterys musulmonės gali dėvėti hidžabą nevaržomai. Vienintelis teisinis reguliavimas yra susijęs su asmens dokumentu. Moterys, dėvinčios hidžabus (veido nedengiančias skareles), gali juos dėvėti pozuodamos Jungtinės Karalystės paso ir asmens tapatybės kortelės nuotraukose, bet negali būti užsidengusios veido. Vadinasi, pasų ar kitų asmens tapatybės dokumentų nuotraukose jos negali dėvėti, pavyzdžiui burkos ar nikabo, kurie dengia visą kūną, įskaitant ir veidą. Svarbu paminėti ir tai, kad policijos pareigūnai turi teisę nuimti musulmoniškąjį šydą ar veido apdangalus, jei jie mano, kad drabužis gali būti dėvimas kaip maskuotė, pavyzdžiui, vykdant nusikaltimą. Paminėta, kad tai gali būti daroma viešojoje vietoje, tačiau tik tos pačios lyties asmens akivaizdoje. Nors Jungtinės Karalystės biurokratiniai aparatai ir nedraudžia įvairių hidažbo tipų dėvėjimo viešumoje, atskirų įmonių vadovybė turi teisę uždrausti hidžabo dėvėjimą darbo vietoje. Pavyzdžiui, 2014 m. buvo uždrausta dėvėti nikabą darbuotojams, kurie dirba priekinėje linijoje. Taip pat nikabo ir burkos dėvėjimas buvo draudžiamas klinikinių pamainių metu arba kalbantis su pacientais, lankytojais ar personalu. Nacionalinė sveikatos

⁹⁶ Dahnke, I. (2018). *Young Muslim Women. 'Neo-Muslims'? Social engagement of devout young female Muslims. Germany.* The University of Manchester. European Union's Funding Project, p. 5, 26.

⁹⁷ Dahnke, I. (2018). *Young Muslim Women. 'Neo-Muslims'? Social engagement of devout young female Muslims. Germany.* The University of Manchester. European Union's Funding Project, p. 530, 537.

tarnyba pabrėžė, kad darbdavių aprangos kodas gali „tiesiogiai ar netiesiogiai apriboti burkų ir veido šydų dėvėjimą.“⁹⁸

Jungtinės Karalystės atvejis, iš tiesų, išsiskiria iš kitų Europos valstybių. Tiek Anglijoje, tiek Škotijoje, tiek Velse bei Šiaurės Airijoje galima pamatyti daugybę sėkmingų musulmonų integracijos pavyzdžių. Puikiausias to pavyzdys, Jungtinės Karalystės ir Anglijos sostinė – Londonas. Londonas yra tapęs ryškaus daugiakultūriškumo pavyzdžiu. Šiame mieste egzistuoja kiekviena pasaulio religija bei kultūra. Žmonės yra vertinami, kaip ypač tolerantiški visų valstybių religijų bei kultūrinių tradicijų atžvilgiu. Etniniai ir religiniai skirtumai taip pat yra oficialiai įtvirtinti Didžiojoje Britanijoje. Todėl daugumoje mokyklų bei kitų viešų vietų, hidžabas yra dažnai pastebimas ir tolerantiškai vertinamas objektas. Teisė išreikšti vizualų skirtumą tarp įvairių bendruomenės narių, parodo sėkmingą multikultūralizmo fenomeną. Neatsitiktinai, Londone buvo įkurta ir musulmonių moterų organizacija, pasisakanti už moterų laisves, teises bei lygybę. „Musulmonių moterų tinklas Jungtinėje Karalystėje“ yra vienintelė nacionalinė musulmonių moterų organizacija Didžiojoje Britanijoje. Organizacija aktyviai kovoja su islamofobija bei musulmonų diskriminacija. Vienu iš svarbių organizacijos dienotvarkės klausimų taip pat yra hidžabo fenomenas. Organizacijoje yra laikomasi nuomonės, kad visos suinteresuotos šalys, turi teisę reikšti nuomonę dėl hidžabo dėvėjimo klausimo, jei ji nėra seksistinė, rasistinė ar islamofobiška.⁹⁹ Vienas iš svarbiausių organizacijos tikslų yra ginti visų suinteresuotųjų teisę į laisvą pasirinkimą hidžabo dėvėjimo klausimu.

Jungtinėje Karalystėje musulmonės moterys aktyviai dėvi hidžabą, kuris dažniausia yra vertinamas tolerantiškai. Emma Tarlo (2007) atliktas tyrimas parodė, kad didžioji dauguma musulmonių moterų renkasi dėvėti hidžabą gyvenant Jungtinėje Karalystėje. Daugelis moterų, dėvinčių hidžabą, kalba apie bendruomeniškumo jausmus, kuriuos jos jaučia, kai mato kitas moteris, vilkinčias hidžabą.¹⁰⁰ Pavyzdžiui, viena tyrime dalyvavusi moteris pasakoja, kad dėvėti hidžabą pradėjo jau vyresniame amžiuje, įkvėpta dukrų pavyzdžiu. Ji teigia pradėjusi jausti nepaprastą pagarbos jausmą, kai pirmą kartą išėjo į gatves dėvėdama hidžabą. Netrukus ją ėmė sveikinti kitos moterys, sutiktos gatvėse ir tokiu būdu ją privertė pasijausti priklausančia vienai didelei bendruomenei.¹⁰¹ Tyrime dalyvavusios moterys hidžabą taip pat apibūdino kaip apsaugantį moteris nuo išnaudojimo, suteikiantį vyrams ir moterims psichologinę ramybę, gerinantį visuomenės moralinį charakterį, saugantį moteris nuo geidulingų vyrų žvilgsnių,

⁹⁸ NHS Employers, (2022). *Religion, dress code and chaplaincy*. National Health Service.

⁹⁹ Muslim Women's Network UK, (2018). *Primagy Age Muslim Girls Wearing Hijab. We Must Be Able to Express the Broadest Spectrum of Views*. Media Statement.

¹⁰⁰ Tarlo, E. (2007). *Hijab in London: Metamorphosis, Resonance and Effects*. Journal of Material Culture, p. 10.

¹⁰¹ Tarlo, p. 10.

neleidžiantį žmonėms atsitraukti nuo konstruktyvaus socialinio darbo, užkertantį kelią socialinei korupcijai ir amoralumui bei suteikiantį pasitikėjimo visuomenei.¹⁰²

Nepaisant įvairių įkvepiančių hidžabo dėvėjimo interpretacijų, kurios egzistuoja Londone, jaučiamas ir neigiamas hidžabo atgarsis. Dėvėdamos hidžabą musulmonės moterys susiduria ir su islamofobija. Hidžabo dėvėjimo klausimas, neabejotinai, gali būti vertinamas įvairiai, tiek teigiamai, tiek neigiamai. Įdomu tai, kad musulmoniškasis šydas turi dvejopą poveikį tiek dėvėtojai, tiek stebėtojai. Provokuojančiame straipsnyje „Prašau netrinkite savo religijos man į veidą“, britų žurnalistas David Aaronovitch (2003) pateikia ironišką pasakojimą apie susidūrimus su musulmonėmis, dėvinčiomis hidžabą. Žurnalisto atliktame tyrime išryškėja kita hidžabo nešiotųjų pusė – noras ne tik būti matomiems, kaip religiškai bei kultūriškai atsidavusiems, bet tuo pačiu ir noras būti pastebėtiems ir išsiskiriantiems prieš visą likusią bendruomenę.¹⁰³ Straipsnyje yra išskiriami ir tokie bendri bruožai, kaip sąmoningai kurstoma nesantaika, priešprieša, skatinamas susierzinimas ar pyktis. Nešiodamos hidžabą moterys bando pasakyti, kad jos turi ryšį su Dievu, kurio kiti žmonės neturi. Taip pat yra kritikuojama nuomonė, kad hidžabas apsaugo nuo įkyrių vyrų žvilgsnių ar nuo nepageidaujamo dėmesio. Tačiau, tai yra taip pat ginčytina. Bandytas pasakyti „Nežiūrėkite į mane“, tampa atvirkštiniu – „Žiūrėkite į mane“, kadangi žmogus pastebėjęs burką arba nikabą dėvinčią moterį iš karto atkreipia dėmesį.¹⁰⁴ Hidžabas, kaip objektas tampa simboliu, kuris sukelia naujų minčių ir jausmų. Tie jausmai, nebūtinai, tampa pozityviais: žmogus gali jausti smalsumą, susižavėjimą, bet tuo pačiu musulmoniškasis šydas gali sukelti žmogui susierzinimą, priešpriešą ar net neapykantą.¹⁰⁵

Svarbu paminėti ir saugumo aspektą. Hidžabas yra, neabejotinai, siejamas su terorizmo grėsme, ypač Europos valstybių kontekste. Musulmonės moterys neretai teigia, jog būtent hidžabas joms padeda apsisaugoti bei išlikti. Tačiau, kitiems bendruomenės nariams hidžabas kelia baimės ir nežinomybės jausmą. Ypač po Rugsėjo 11-osios įvykių, hidžabą imta matyti kaip grėsmę saugumui. Viena iš Emma Tarlo (2007) „Hidžabas Londone“ tyrime dalyvavusių moterų pripažįsta, kad po teroristinių išpuolių Europos valstybėse, žmonės į moteris, dėvinčias hidžabą ėmė žiūrėti ypatingai atsargiai. Tai suformavo pačių musulmonų baimę tam tikruose kontekstuose. Pavyzdžiui, viena iš musulmonių jautė baimę keliauti iš Didžiosios Britanijos į Jungtines Amerikos Valstijas dėvint hidžabą, nes bijojo būti areštuota dėl to, kad hidžabas tapo

¹⁰² Tarlo, p. 10-11.

¹⁰³ Aaronovitch, D. (2003). *Please don't rub your faith in my face*. The Guardian.

¹⁰⁴ Aaronovitch.

¹⁰⁵ Aaronovitch.

netiesiogiai kriminalizuojamu po Rugsėjo 11-osios teroristinių išpuolių.¹⁰⁶ Musulmonių moterų baimę Jungtinėje Karalystėje sėja būtent Vakarų valstybėse suformuoti stereotipai apie musulmonus ir islamą.

6. Hidžabas Turkijoje

Visos religijos turi socialinio elgesio principus ir taisykles, Islamo taisyklės yra išsamios ir griežtos, pagrįstos Dievo žodžiu ir išreikštos šariate.¹⁰⁷ Islamas šariatą laiko dieviška žinia, kuri negali būti pakeista nei žmonių, nei laiko, o pagrindinis islamo lyderių ir mokytojų tikslas ir pareiga yra laikytis jo taisyklių. Išimtis nėra taikoma ir Turkijos musulmonams. Pastarąjį dešimtmetį šariatas tarptautinėje arenoje buvo atstovaujamas kaip politinis islamas. Turkijoje politinis islamas turėjo įtakos šalies gyvenimo būdai ir tradicijoms, ypač lyčių santykiams.¹⁰⁸ Ypač opia problema tapo nacionalinės reformos, kurios ginčijo moterų lygias galimybes socialiniu ir politiniu gyvenimo aspektu. Turkijos Respublika pradėjo užsiimti anti-hidžabine politika. Hidžabo dėvėjimas imtas sieti su kaimo migrantų, žemesnės klasės visuomene. Turkija tapo musulmoniška valstybe, kurioje egzistavo laisva praktika pasirenkant dėvėti hidžabą. Toks vyriausybės sprendimas sukėlė įvairias diskusijas tiek musulmoniškose, tiek nemusulmoniškose valstybėse. Pabrėžtina tai, jog nemažai moterų tapo linkusiomis nedėvėti hidžabo Turkijoje, net ir būdamos musulmonėmis.

Svarbu paminėti ir tai, kad musulmonės moterys, musulmoniškoje šalyje – Turkijoje yra beveik tolygiai pasiskirsčiusios hidžabo dėvėjimo klausimu. 2019 m. atlikto tyrimo metu paaiškėjo, kad 40,5% musulmonių moterų nenešioja hidžabo, tuo tarpu 44,8% dėvi galvą dengiančią skarą, dar 10,4% apklaustų moterų teigė dėvinčios hidžabą ir vos 2,1% moterų dėvėjo charsafą (turkiška nikabo arba čadros versija), 1,2% moterų susilaikė nuo atsakymo.¹⁰⁹ Įdomu ir paradoksalu yra tai, kad lyginant su kitomis nemusulmoniškomis Europos valstybėmis, musulmonės moterys nėra linkusios dėvėti musulmoniškojo šydo. Hidžabo dėvėjimo tendencijos Turkijoje ir kitose Europos valstybėse, iš tiesų, skiriasi.

Svarbu paminėti, kad Turkijos Respublikoje 1999 m. buvo įvestas draudimas dėvėti hidžabą viešoje erdvėje, įskaitant viešo darbo sektorių. Draudimas ypatingai palietė

¹⁰⁶ Tarlo, E. (2007). *Hijab in London: Metamorphosis, Resonance and Effects*. Journal of Material Culture, p. 12.

¹⁰⁷ Gallala, I. (2006). *The Islamic headscarf: An example of surmountable conflict between Sharia and the fundamental principles of Europe*. European Law Journal, p. 593–612.

¹⁰⁸ Guven, I. (2010). *Globalisation, Political Islam and the headscarf in education, with special reference to the Turkish educational system*. Ankara University, p. 377.

¹⁰⁹ Carkoglu, A. & Toprak, B. (2007). *Religion, Society And Politics in a Changing Turkey*. Tesev Publications, p.64.

musulmonės moteris siekiančias aukštojo mokslo bei profesinės karjeros valstybiniame sektoriuje. Hidžabo draudimas suskaldė ir supriešino visuomenę. Už hidžabo dėvėjimą pasisakantieji, ėmė rengti įvairius mitingus bei protestus, siekdami Turkijos Respublikos Konstitucijos pataisos, kuri leistų moterims dėvėti galvą dengiančias skaras, kad jos galėtų siekti, pavyzdžiui aukštojo mokslo bei dirbti, nes kitu atveju – jos negalėjo to padaryti. Stebina tai, kad Turkijos universitetai pažadėjo nepaisyti naujojo įstatymo ir leisti moterims, dėvinčioms galvą dengiančią skarą, studijuoti. Galiausiai, 2013 m. hidžabo draudimas buvo panaikintas būtent universitetuose ir vyriausybiniuose pareigose, nebent hidžabo dėvėjimas buvo neįmanomas dėl darbovietėje reikalaujamos specialios aprangos ar uniformos, pavyzdžiui, kariuomenėje, policijoje ar teismuose.¹¹⁰ Už hidžabo dėvėjimą pasisakančios moterys hidžabo reguliavimo fenomeną Turkijoje suvokė kaip valstybei patogią priemonę, kuria buvo sprendžiami įvairūs klausimai: šiuolaikinės turkiškos tapatybės kūrimas bei Turkijos civilizacijos ir modernizavimo iššūkiai. Hidžabo draudimas buvo dažniausia motyvuojamas siekiu apginti asmens teisę į laisvą pasirinkimą – buvo siekiama apsaugoti musulmonės mergaites nuo tėvų ir socialinio bei kultūrinio spaudimo dėvėti hidžabą. Svarbu paminėti, kad buvo siekiama užmegzti naujus moterų musulmonių solidarumo ryšius, kurie būtų pagrįsti pasaulietine kultūra, o ne šariatu.¹¹¹

Svarbų vaidmenį hidžabo klausimu, Turkijos atveju, vaidina ir Europos Sąjunga (ES). Neabejojama, kad Turkijos pastangos pasiekti ilgalaikį siekį būti įtrauktai į Europos Sąjungą, galėjo taip pat prisidėti prie radikalių reformų, susijusių su hidžabu. Turkijos sekuliarizmo fenomenas tapo tiesioginiu įrankiu, skatinant valstybės modernizavimą ir vystymąsi. Paminėtina, jog dar 1993 m. Europos Vadovų Taryba nustatė Vidurio ir Rytų Europos šalių stojimo į ES sąlygas, kurios reikalauja, kad visos valstybės kandidatės privalo būti pasiekusios demokratiją, teisinės valstybės statusą ir žmogaus teises bei pagarbą mažumoms užtikrinantį institucijų stabilumą.¹¹² Hidžabo draudimas Turkijoje, tapo tiesiogine kliūtimi įstojimui į Europos Sąjungą pačiai Turkijai, siekis tapti sekuliaria valstybe pažeidė tam tikras ES teises. Turkija, uždrausdama konkrečius šydų tipus, sukėlė susirūpinimą Europos Sąjungoje. Norėdama įstoti į ES, Turkijos Respublika tapo priversta perrašyti savo Konstituciją, siekiant didesnės religijos laisvės. Turkijos Respublikos Konstitucijos perrašymas yra sunkiai

¹¹⁰ Akoglu, K. (2015). *Piecemeal Freedom: Why the Headscarf Ban Remains in Place in Turkey*. Boston College International and Comparative Law Review, p. 277–304.

¹¹¹ Guven, I. (2010). *Globalisation, Political Islam and the headscarf in education, with special reference to the Turkish educational system*. Ankara University, p. 388.

¹¹² Turmen, R. (2002). *Role of the ECHR System in the Shaping of Europe and Its Effect on Turkey*. In *Human Rights Education and Practices in Turkey in the Process of Candidacy to the EU*. Marmara University, European University Institute.

įgyvendinamas, todėl tikėtina, kad hidžabo klausimas dar ilgą laikotarpį išliks itin aktualiu Turkijos kontekste, dėl Turkijos suinteresuotumo stoti į Europos Sąjungą.

Pastebima, kad musulmonių moterų pasirinkimą dėvėti hidžabą Turkijoje neretai lemia ne religiniai ar kultūriniai motyvai, bet politiniai. Hidžabas Turkijoje tapo ilgalaikio politinio judėjimo elementu.¹¹³ Svarbu pabrėžti ir tai, jog priežastys, lėmusios musulmonių moterų pasirinkimą dėvėti hidžabą Turkijoje nėra lengvai apibendrinamos. Musulmonės moterys dažnu atveju hidžabo dėvėjimą apibūdina kaip natūralų moterišką poelgį, kuris, tarsi, automatiškai susiformuoja moters sąmonėje. Tačiau, sąmoningo ar natūralaus hidžabo fenomenas tampa ypatingai kvestionuojamas, ypač, galvojant apie moteris, pavyzdžiui Irane arba Afganistane, kurios yra tiesiogiai priverčiamos dėvėti burką ar nikabą be jokios asmeninės pasirinkimo laisvės ar teisės. Alev Cinar (2005) atliktas tyrimas parodė, kad įprastai hidžabas yra siejamas su religine prievole, tačiau didelę įtaką turi ir moters asmeninis pasirinkimas.¹¹⁴ Tačiau, asmeniškumo procesas tam tikru aspektu buvo vis tiek siejamas su religija. Todėl, tyrimo išvadose daromos prielaidos, kad Turkijoje moterys musulmonės pasirinko dėvėti musulmoniškąjį šydą, siekdamos vykdyti religinius įsipareigojimus.

Apibendrinant penkių valstybių atvejo analizę, pastebima, kad religinės priežastys yra vienas iš hidžabo dėvėjimo motyvų ir nors gali atrodyti, kaip religijos praktikavimo radikalumas, tačiau tai nereiškia ideologinio, politizuoto salafistinio radikalumo (neofundamentalistinės pasaulėvokos) ir pritarimo džihadistinei ideologijai. Dažnu atveju moterys musulmonės dėvėdamos pilną hidžabą, tarsi, įtikina kitus žmones visišku atsidavimu ir įsipareigojimu tikėjimui. Viešai dėvėdavoms hidžabą musulmonės išreiškia su religija susijusias tapatybes, kurios priimančiose bendruomenėse gali tapti suvokiamomis, kaip radikalizacijos išraiška, nors taip nėra. Visuomenėje suformuoti neigiami stereotipai apie grėsmingai ir priešišškai nusiteikusias musulmones moteris iškreipė musulmonių moterų vaizdavimą. Tai turėjo įtakos formuojantis hidžabo fenomenui. Musulmonės moterys, dėvinčios pilną hidžabą tapo siejamos su ekstremistiniu elgesiu bei idėjomis, kurios būdingos džihadistams. Tačiau, tai nėra tiesa, kadangi, priimančiose europinėse visuomenėse musulmonės moterys dažniau dėvi hidžabą, kad patvirtintų savo tapatybę šalyse, kuriose jos yra mažuma. Ryškus religinio įsipareigojimo vaizdavimas gali padėti pakeisti išankstinį priimančios visuomenės nusistatymą ir taip pat paskatinti norą dar labiau didžiuotis savo

¹¹³ Tok, G. (2009). *The securitization of the headscarf issue in Turkey: 'the good and bad daughters' of republic*. Ritsumeikan University, p. 532.

¹¹⁴ Cinar, A. (2008). *Subversion and Subjugation in the Public Sphere: Secularism and the Islamic Headscarf*. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, p. 891-913.

religiniais ir kultūriniais įsitikinimais, kurie europinėje bendruomenėje gali būti suprasti dviprasmiškai. Pabrėžtina ir tai, kad hidžabo dėvėjimas neretu atveju tampa ir musulmonių moterų tarpusavio konflikto dalimi. Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės atveju, musulmonė moteris tapo pripažinta bendruomenės dalimi tik tada, kai pradėjo nešioti hidžabą. Vadinasi, hidžabo dėvėjimą galėjo įtakoti ir moterų baimė nepritapti, tapti atskirtomis bendruomenėje ar net pasmerktomis kitų musulmonių moterų, jei jos išsiskirdavo ir nedėvėdavo pilno hidžabo.

IŠVADOS

Tiek islamo šalių, tiek Vakarų šalių pasaulietinės vyriausybės susidūrė su tapatybės, valdžios ir teisėtumo problemomis, priklausančiomis nuo globalizacijos ir kultūrinių tradicijų poveikio. Europos valstybės, susidūrusios su plataus masto imigracija iš musulmoniškųjų šalių patyrė religinio liberalizmo ir imigrantų nacionalizmo atsiradimą ir susiformavimą, kuris galiausiai pastebimai išsišaknijo kasdieniame socialiniame, švietimo ir politiniame gyvenime. Konfliktai dėl religinių simbolių viešojoje erdvėje sukėlė didelį iššūkį Europos valstybėms. Europoje sąmoningai pradėjo formotis religinių bei kultūrinių mažumų marginalizacija bei hierarchizacija, kuri sukėlė nacionalinius konfliktus. Religiniai bei kultūriniai tautų skirtumai bei nesutampanti pasaulėvoka suformavo diskriminacijos bei islamofobijos fenomeną Europoje. Musulmonų kasdienis gyvenimas Europinėse, ne musulmoniškose, priimančiose valstybėse tapo teisiškai reguliuojamu, siekiant apsaugoti valstybės nacionalinę tapatybę, religiją bei kultūrą. Iš to išplaukiantys visuotiniai religinių ir kultūrinių simbolių draudimai paskatino musulmonų nepasitenkinimą vakarietiškomis tradicijomis bei vertybėmis. O, konkrečiai, religinių simbolių, tokių, kaip hidžabas draudimas Europos valstybėse, musulmonės moteris, dažnu atveju, paskatino radikalizuotis bei kovoti prieš vakarietiškus standartus. Musulmonės moterys hidžabą pradėjo suvokti, kaip įrankį kovai prieš islamofobiją bei diskriminaciją. Dėvėdamos hidžabą, moterys dar kartą patvirtino savo musulmonišką tapatybę. Hidžabas Europos valstybėse tapo viena iš pagrindinių išraiškos priemonių kovoje su visuomenėje suformuotais stereotipais.

Tyrimui atlikti buvo keliamas pagrindinis darbo tikslas, kuriuo buvo siekiama išsiaiškinti, ar musulmoniškas hidžabas europinėse priimančiose visuomenėse yra dėvimas dėl radiklios islamistinės pasaulėvokos. Atlikus tyrimą, buvo išsiaiškinta, kad motyvacija dėvėti hidžabą yra kompleksinė. Pastebėta, kad hidžabas, pilnai dengiantis kūną ir galvą, (pvz., burka, nikabas, džilbabas) priimančių visuomenių yra siejamas su islamizacija. Hidžabas dėvimas dėl religinės radikalizacijos, eina greta revaivalistinio požiūrio į hidžabą ir salafizmo ideologijos. Tačiau, nors islamas ir buvo aktyvizuotas, tai nebūtinai reiškė, kad pilnas hidžabas reiškia radikalizaciją, kai yra pritariama smurtui ir kitoms džihadistams būdingoms idėjoms. Religinės priežastys yra vienas iš motyvų ir nors gali atrodyti, kaip religijos praktikavimo radikalumas, iš tiesų, tai nereiškia ideologinio, politizuoti salafistinio radikalumo ir pritarimo džihadistinei ideologijai. Neretai musulmonės moterys dėvi hidžabą dėl priimančios visuomenės radikalaus požiūrio į musulmonus. Svarbu paminėti, kad musulmonės moterys, imigravusios ir

gyvenančios Europos valstybėse hidžabą suvokia skirtingai – hidžabas skirtingame kontekste turi skirtingą reikšmę.

Pirmiausia, hidžabas gali būti siejamas su religine prievole. musulmonės moterys yra įsitikinusios, kad dėvėdamos hidžabą – atlieka religinį įsipareigojimą, kuris jas paverčia geresnėmis musulmonėmis. Dėvėdamos hidžabą jos jaučiasi esančios arčiau Dievo. Taip pat, dauguma musulmonių moterų hidžabą aiškina kaip kultūrinės tapatybės dalį. Dėvėdamos musulmoniškąjį šydą moterys formuoja savo kultūrinį identitetą bei tokiu būdu išsiskiria iš sekulios visuomenės. Hidžabas musulmonėms moterims padedi išsiskirti ir tuo pačiu atsiskirti nuo kitų ne musulmonių bendruomenės narių. Musulmoniškojo šydo dėvėjimas taip pat yra pasitelkiamas kovoje prieš musulmonų bendruomenės stigmatizavimą bei stereotipų formavimą. Moterys musulmonės, hidžabą išnaudoja kaip įrankį, skirtą pasipriešinti visuomenėje suformuotiems stereotipams. Susidūrusios su diskriminacija, hidžabą dėvinčios musulmonės moterys ima dar aktyviau priešintis tvarkai Europoje, draudimams, kurie buvo tiesiogiai susiję su hidžabo dėvėjimu. Nėgana to, hidžabas musulmonėms moterims padeda apsisaugoti bei išlikti. Musulmonės teigia, jog hidžabas jas apsaugo nuo nepageidaujamo vyrų dėmesio ir padeda išlaikyti atstumą nuo kitų asmenų bei jų žvilgsnių. Taip pat hidžabas užkerta kelią seksualiniam priekabiavimui bei svetimavimui. Vienu iš motyvu dėvėti hidžabą tampa ir nesavarankiško pasirinkimo fenomenas. Dažna moteris prisipažįsta susidurianti su socialiniu spaudimu iš musulmoniškos aplinkos. Mergaites ir merginas vyresnės šeimos moterys bei jų broliai, tėvai ir kiti šeimos nariai skatina slėpti kūną bei galvą musulmoniškuoju šydu. Nepaisant religinių bei kultūrinių motyvų, į hidžabą taip pat pradėta žiūrėti, kaip į stiliaus išraiškos priemonę. Vis labiau populiarėjanti islamiškoji mada įkvėpė moteris dėvėti įvairaus stiliaus, raštų bei spalvų veidą ir kūną dengiančius musulmoniškuosius drabužius. Taip pat musulmonės moteris dėvėti hidžabą paskatino viešas nominalių musulmonų elgesys, kuris pastūmėjo musulmonės moteris nubrėžti aiškias ribas tarp savęs ir sekuliarių musulmonų.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad dažnu atveju moterų motyvą dėvėti hidžabą europinėse valstybėse priimančios visuomenės vertina neigiamai. Neretai, hidžabas yra stigmatizuojamas ir suvokiamas, kaip grėsmė valstybių nacionalinei, socialinei bei politinei gerovei. Pastebėta, kad musulmonės moterys susiduria su diskriminacija dėl nešiojamo hidžabo įvairiose srityse, pavyzdžiui, ugdymo įstaigose ar darbovietėse. Taip pat atliekant analizę svarbiu veiksniu tapo hidžabo draudimai, kurie turėjo tiesioginę įtaką hidžabą dėvinčioms musulmonėms moterims. Tam tikrais atvejais, musulmonės moterys, pasirinkusios dėvėti hidžabą, tapo izoliuotomis visuomenėje dėl valstybėse galiojančių draudimų, kurie reguliavo galimybę mokytis švietimo įstaigose bei dirbti viešajame sektoriuje, valstybinėse įmonėse ar organizacijose dėvint įvairius

hidžabo tipus. Atlikus penkių Europos valstybių analizę: Prancūzijos, Belgijos, Vokietijos, Jungtinės Karalystės bei Turkijos, paaiškėjo, jog dažnu atveju moterys musulmonės rinkosi dėvėti hidžabą ne tik dėl religinių ar kultūrinių aspektų, bet ir dėl siekio paneigti Vakarų valstybėse suformuotą islamo bei musulmonų įvaizdį. Nors musulmonėms moterims hidžabo dėvėjimo motyvacijos pirminiu atspirties tašku tapo religiniai motyvai, Europos kontekste, hidžabas tapo įrankiu, kuriuo buvo formuojama musulmoniškoji tapatybė Vakaruose. Hidžabas visuomenėje imtas suvokti, kaip viešas pasipriešinimo simbolis, kuriuo buvo tiesiogiai ar netiesiogiai kovojama su vakarietiškomis vertybėmis ir europietišku gyvenimo būdu. Hidžabas musulmonėms, gyvenančioms įvairiose kultūrose, leido įtvirtinti savo religinę bei etninę tapatybę, be baimės ar gėdos jausmo atkreipti į save dėmesį, išsiskiriant iš visos sekuliaros bendruomenės. Hidžabas Europoje tapo sąmoningu protesto įrankiu. Išsiaiškinta, kad musulmonės moterys, dėvėdamos hidžabą Europoje, siekia sugriauti vakarietiškas stereotipines, islamofobiškas bei diskriminuojančias jėgas, kurios kursto neapykantą musulmonų atžvilgiu. Dėvint hidžabą buvo kovojama dėl laisvo pasirinkimo, pagarbos kitam bei kitai religijai, galimybės laisvai išsakyti savo nuomonę bei praktikuoti pasirinktą religiją.

Ateities tyrimuose būtų tikslinga analizuoti musulmonių moterų tarpusavio konfliktą hidžabo dėvėjimo klausimu. Musulmonių moterų tarpusavio konflikto analizė parodytų, kiek pilną hidžabą dėvinčių moterų kalba ir pritaria radikalioms idėjoms bei kokią įtaką tai turi musulmoniškosios tapatybės formavimui europinėse priimančiose visuomenėse.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aaronovitch, D. (2003). *Please don't rub your faith in my face*. The Guardian.
2. Ahmed, A. (2008). *Islam and the Secular State*. Harvard University Press.
3. Akoglu, K. (2015). *Piecemeal Freedom: Why the Headscarf Ban Remains in Place in Turkey*. Boston College International and Comparative Law Review.
4. Bhowon, U. & Bundhoo, H. (2016). *Perceptions and Reasons for Veiling: A Qualitative Study*. University of Allahabad.
5. Bonino, S. (2016). *The British state 'security syndrome' and Muslim diversity: challenges for liberal democracy in the age of terror*. Northumbria University.
6. Brunig, B. & Fleischmann, F. (2015). *Understanding the Veiling of Muslim Women in the Netherlands*. Journal for the Scientific Study of Religion.
7. Burghartz, S. (2015). *Covered Women? Veiling in Early Modern Europe*. History Workshop Journal.
8. Carkoglu, A. & Toprak, B. (2007). *Religion, Society And Politics in a Changing Turkey*.
9. Cinar, A. (2008). *Subversion and Subjugation in the Public Sphere: Secularism and the Islamic Headscarf*. Signs: Journal of Women in Culture and Society.
10. Čigrin, V. (2015). *Islam as šiuolaikiniame pasaulyje*. Mokslinių straipsnių rinkinys VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA 2015 (15).
11. Dahnke, I. (2018). *Young Muslim Women. 'Neo-Muslims'? Social engagement of devout young female Muslims. Germany*. The University of Manchester. European Union's Funding Project.
12. Duderija, A. (2008). *Factors Determining Religious Identity Construction among Western-born Muslims: Towards a Theoretical Framework*. Journal of Muslim Minority Affairs.

13. Enech, A. (2021). *Muslim Women Discuss What Is Happening In France*. BuzzFeed News.
14. Esposito, J. (2009). *Hijab*. The Oxford Encyclopedia of the Islamic World. Oxford University Press.
15. Esposito, J. (2004). *Salafi movement*. The Oxford Dictionary of Islam. Oxford University Press.
16. *Fourteenth OIC Observatory Report on Islamophobia*. (2022). Organization of Islamic Cooperation. 48th Session of the Council of Foreign Ministers (CFM).
17. Gallala, I. (2006). *The Islamic headscarf: An example of surmountable conflict between Sharîa and the fundamental principles of Europe*. European Law Journal.
18. Graaf, C. (2021). *Perceptions of Discrimination of Muslim Women in Belgium: A Study of Discriminatory Incidents Across Public and Private Organizations Reported to the National Equality Body*. Human Rights Centre of Ghent University.
19. Guven, I. (2010). *Globalisation, Political Islam and the headscarf in education, with special reference to the Turkish educational system*. Ankara University.
20. Heine, S. (2009). *The Hijab controversy and French republicanism: Critical analysis and normative propositions*.
21. Hitchens, A., Crawford, B., Wutke, V. (2021). *Rise of the Reactionaries: Comparing the Ideologies of Salafi-Jihadism And White Supremacist Extremism*. The George Washington University.
22. Human Rights Centre (2012). *Wearing the Face Veil in Belgium*. Ghent University.
23. International Crisis Group Working to Prevent Conflict Worldwide. *Tentative Jihad: Syria's Fundamentalist Opposition*. Middle East Report No 131.

24. Khan, A. Q. (2013). *Glory of Muslim Women Hjab. A Statistic Study about the Glory of Muslim Women Hijab in Azad Kashmir*. LAP LAMBERT Academic Publishing
25. Lapidus, I. M. (1997). *Islamic Revival And Modernity: the Contemporary Movements and the History paradigms*. University of California at Berkeley. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*.
26. Maurin, E. & Navarette, N. (2019). *Behind the Veil: The Effect of Banning the Islamic Veil in Schools*. Paris School of Economics, IZA Institute of Labor Economics.
27. McCrea, R. (2013). *The Ban on the Veil and European Law*. Oxford University Press.
28. Medina, J. (2014). *This Battlefield Called My Body: Warring over the Muslim Female*. *Journal Religions* 2014.
29. Mercedes, S., Key, Y., Timothy, J. (2018). *Investigating the effect of wearing the hijab: Perception of facial attractiveness by Emirati Muslim women living in their native Muslim country*. Zayed Univeristy, Middle East Technical University.
30. Muslim Women's Network UK, (2018). *Primacy Age Muslim Girls Wearing Hijab. We Must Be Able to Express the Broadest Spectrum of Views*. Media Statement.
31. NHS Employers. (2022). *Religion, dress code and chaplaincy*. National Health Service.
32. Nokel, S. (2005). *Islam and the New Europe: Challenge for Continuity or Chance for Change*.
33. Nordbruch, G. (2012). *Germany: Migration, Islam and National Identity*. Syddansk Universitet.
34. O'Donnell, E. (2011). *The Veil's Revival*. Harvard magazine.
35. Open Society Foundations (2015). *Behind the veil: why 122 women choose to wear the full face veil in Britain*. Open Society Foundations.

36. Patton, C. (2012). *Fearing the burqa*. MnM Commentary No 14. International Centre for Muslim and non-Muslim Understanding. University of South Australia.
37. Pfundel, K., Sticks, A., Tanis, K. (2020). *Executive Summary of the study "Muslim Life in Germany"*. Federal Office for Migration Refugees.
38. Qur'an, in Surah an-Nur.
39. Ragins, B. (2008). *Disclosure disconnects: Antecedents and consequences of disclosing invisible stigmas across life domains*. *Academy of Management Review*
40. Scott, J. W. (2007). *The politics of the veil*. Princeton University Press.
41. Sheen, M., Aman, H., Jordan, T. (2018). *Investigating the effect of wearing the hijab: Perception of facial attractiveness by Emirati Muslim women living in their native Muslim country*. Zayed University, Middle East Technical University.
42. Sintang, S. & Khambali, K. (2019). *Wearing Hijab as a New Religious Identity for Women Muslim Convert*. University of Malaysia Sabah.
43. Siraj, A. (2011). *Meanings of modesty and the hijab amongst Muslim women in Glasgow, Scotland*. *Gender, Place & Culture*.
44. Slininger, S. (2014). *Veiled Women: Hijab, Religion and Cultural Practice*. Eastern Illinois University.
45. Tarlo, E. (2007). *Hijab in London: Metamorphosis, Resonance and Effects*. *Journal of Material Culture*.
46. Tarlo, E. & Moors, A. (2013). *Islamic Fashion and Anti-Fashion*. Bloomsbury Press.
47. Tenfold Organisation. *My Prayer. A Step-by-Step Prayer Guide for Muslim Men & Women*. Tenfold Press.

48. Tok, G. (2009). *The securitization of the headscarf issue in Turkey: 'the good and bad daughters' of republic*. Ritsumeikan University.
49. Toseeb, U., Bryant, E., Keeble, D. (2014). *The Muslim Headscarf and Face perception: They All Look the Same, Don't They?* University of Bologna.
50. Turmen, R. (2002). *Role of the ECHR System in the Shaping of Europe and Its Effect on Turkey. In Human Rights Education and Practices in Turkey in the Process of Candidacy to the EU*. Marmara University, European University Institute.
51. Wagemakers, J. (2017). *Salafism and the religious significance of physical appearances*. Oxford University Press.
52. *Wearing the Face Veil in Belgium. Views and Experience of 27 Women Living in Belgium concerning the Islamic Full Face Veil and the Belgian Ban on Face Coverin*. Human Rights Centre, Ghent University.
53. Weber, B. (2004). *Cloth on her Head, Constitution in Hand: Germany's Headscarf Debates and the Cultural Politics of Difference*. German Politics and Society.
54. Woldesemait, M. (2013). *Unfolding the Modern Hijab: From the Colonial Veil to Pious Fashion*. Duke University, North Carolina.
55. Yilmaz, S. (2014). *Cultural Muslims: Background Forces and Factors Influencing Everyday Religiosity of Muslim People*. Karabuk University.

SUMMARY

Over the last twenty years, since 9/11, the Muslim community all around the world faced many challenges in terms of their social, religious and cultural credibility. The 9/11 terrorist attacks have fundamentally changed the attitude of non-Muslim society towards the Muslim community. Particular attention is being paid to Muslim women, who regularly face various forms of discrimination in their wear of the Muslim clothing, the hijab in public. This problem has become quite acute in various parts of the world, including Europe. This is because host European societies attribute meanings to the hijab that it often does not have. For these reasons, the issue of the hijab becomes particularly relevant, as there is a wide variety of discussions and misunderstandings in the public sphere in an attempt to explain the phenomenon of the hijab.

Nowadays the wearing of hijab might be misleading, as the European context has changed the content of the motivation to wear it. Efforts to overcome cultural and religious radicalization (in this case, the full hijab typical of the Middle Eastern revival period) must go hand in hand with knowing the reasons why Muslim women choose to wear the hijab in secular European societies. This raises the problematic question: whether the Muslim hijab worn in European host societies because of a radical Islamic worldview? It is important to answer this question because many Muslim women face Islamophobia, and there are constant tensions in society where many Muslim women wearing the hijab share heightened feelings of fear and anxiety about being seen, recognized, and condemned in public. The effects of Islamophobia have a particular impact on the lives of Muslim women.

Based on the problem of the work, the main goal of the work is formulated - to find out whether the Muslim hijab is worn in European host societies due to a radical Islamic worldview. To achieve the goal of the work, it is important to present the theoretical background of the phenomenon of the hijab and its types. Secondly, it is necessary to show how the hijab is related to radical Islam. Thirdly, it is essential to analyze how the motivation of wearing hijab by Muslim women is understood by the host society. Fourthly, it is important to analyze and present different assumptions explaining women's motivation to wear the hijab. Finally, there is a need to show what is meant by wearing a hijab by Muslim women in a non-Muslim environment.

The research has shown that Muslim women do not necessarily wear the hijab because of the radical attitude of the host society towards Muslims. It should be noted that Muslim women who have immigrated and live in European countries have different perceptions of the

hijab. It has been observed that the hijab has different meanings in different contexts. Firstly, the hijab can be associated with religious obligation. Also, most Muslim women interpret the hijab as part of their cultural identity. Moreover, hijab helps Muslim women stand out and at the same time separate themselves from other members of the non-Muslim community. The wearing of the Muslim veil is also used in the fight against the stigmatization of the Muslim community and the formation of stereotypes. In addition, the hijab helps Muslim women protect themselves and survive. One of the motives for wearing the hijab is becoming a phenomenon of pressure. Despite religious and cultural motives, the hijab has also begun to be seen as a means of expressing style and fashion. Finally, Muslim women tend to wear hijab in response to cultural Muslims in order to separate themselves from other Muslims who are seen as ethnic Muslims only. In conclusion, the hijab has become a conscious tool that was used to show one's devotion to religion and culture as well as to protest Muslim discrimination in Europe.